

DURKHEIM VE WEBER: PARADİGMATİK BAĞLAMDA KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME*

Zeynep TÜRKKAN**

Öz

Bu çalışmanın amacı, sosyoloji biliminin başlıca kurucularından sayılan Max Weber ve Emile Durkheim'in sosyolojik görüşlerini paradigmatik bağlamda ele alıp karşılaştırmak ve bu yolla, onların metodolojik yaklaşımlarındaki benzerlik ve farklılaşmaları tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda, öncelikle paradigma kavramı tanımlanmaya, daha sonra Durkheim ve Weber'in toplumsal ontoloji ve insan doğası hakkındaki görüşleri ile epistemolojik ve metodolojik görüşleri ele alınıp karşılaştırılmaya çalışılacaktır. Sonuç bölümünde de çalışmanın sonucunda ulaşılan bulgular bir tabloda gösterilerek, iki paradigma arasında herhangi bir yakınlaşma olup olmadığı değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Max Weber, Emile Durkheim, Paradigma.

Durkheim and Weber: A Comparative Analysis in a Paradigmatic Context

ABSTRACT

The aim of this study is to analyse and compare sociological views of Max Weber and Emile Durkheim, who are regarded as among the principal founders of sociology, in a paradigmatic context and by this way, to identify convergences and divergences in their methodological approaches. In accordance with this purpose, firstly it will be attempted to define the concept of paradigm and afterwards to analyse and compare Weber and Durkheim's ideas about social ontology, human nature, epistemology and methodology. Lastly, by tabularizing findings which are arrived in this study, it will be tried to evaluate if there is any convergence between two paradigm.

* Bu makale, "Durkheim ve Weber: Paradigmatik Bağlamda Karşılaştırmalı Bir İnceleme" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, zeynepturkkan@sdu.edu.tr.

Key words: Max Weber, Emile Durkheim, Paradigm.

Giriş

İster doğa bilimleri ister sosyal bilimler ile meşgul olsun, her araştırmacı, bilimsel çalışmalarını belli bir paradigma temelinde gerçekleştirir. Kuram ve yöneme öncel olan birtakım felsefi varsayımlar¹ veya araştırmacıyı yönlendiren dünya görüşü² anlamına gelen paradigma, bilimsel bilginin üretilmesi açısından zorunlu bir önkoşuldur. Nitekim “bir paradigmanın ya da paradigma adayının olmadığı yerde, belli bir bilimin gelişmesi ile uzaktan yakından ilintisi olabilecek bütün etkenlerin göreceli önemlerini ayırt etme olanağı yoktur”.³ Dolayısıyla, böyle bir durumda yapılan iş olgu toplama ile sınırlı kalacak, olguların değerlendirilmesi ve bilime katkı sağlayabilecek anlamlı ve işe yarar bir sonuca ulaşılması mümkün olmayacaktır.

Bu çalışmada görüşleri ele alınan iki büyük sosyolog Emile Durkheim ile Max Weber de, diğer bütün sosyal bilimciler gibi, çalışmalarını, içinde buldukları düşünce geleneğinden, ya da farklı bir ifadeyle, benimsedikleri paradigmadan referans alarak gerçekleştirmişlerdir. Bu bağlamda, Durkheim’in sosyolojik yaklaşımında Fransız pozitivist geleneğinin etkisi ağır basarken, Weber’in görüşleri büyük ölçüde yeni-Kantçı (neo-Kantian) filozoflar ile diğer Alman düşünürlerin etkilerini taşımaktadır. Yine Durkheim, sosyolojiyi, doğa bilimi yöntemlerine dayalı bir toplumsal kurumlar bilimi olarak kurmayı hedeflerken, Weber böyle bir fikre çok az ilgi duymuştur. Weber yaşamı boyunca kendisi ve başkaları tarafından öncelikli olarak bir “sosyolog” olarak değil bir tarihçi, ekonomist ve hukuk teorisyeni olarak görülmüştür.⁴ Bu nedenle Weber’in, kariyerinin diğer unsurlarından da etkilenen sosyolojik görüşleri, Durkheim’in yaklaşımından oldukça farklı bir nitelik taşır.

Bu çalışmanın konusu, sosyoloji için olduğu kadar din sosyolojisi için de oldukça önemli iki figür olan Max Weber ve Emile Durkheim’in sosyolojik görüşlerini paradigmatic bağlamda ele alıp karşılaştırmak ve bu yolla onların metodolojilerindeki benzerlikleri ve farklılıkları tespit etmektir. Bu bağlamda

¹ Gibson Burrell-Gareth Morgan, *Sociological Paradigms and Organisational Analysis*, England, Ashgate, 1979/1992, s.1.

² Egon G. Guba-Yvonna S. Lincoln, “Competing Paradigms in Qualitative Research”, *The Landscape of Qualitative Research*, Editörler: Norman K. Denzin & Yvonna S. Lincoln, Sage Publications, United States of America, 1998, pp. 195-220, s.195. Kuhn’un tezinde de paradigma kavramı, -başka anlamların yanında- “dünya görüşü” veya “bakış açısı” gibi anlamlara gelir. Bkz. Thomas S. Kuhn, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, Çev. Nilüfer Kuyaş, 8. Baskı, İstanbul, Kırmızı Yayınları, 2008, s. 207.

³ Kuhn, 2008, s. 87-88.

⁴ Anthony Giddens, “Weber and Durkheim: Coincidence and Divergence”, *Max Weber and His Contemporaries*, Ed. Wolfgang J. Mommsen and Jürgen Osterhammel, Allen & Unwin, London, 1987, pp.182-189, s. 182.

araştırmamızda, paradigma nedir? Durkheim ve Weber'in görüşlerinde; (i) toplum nedir ve nasıl karakterize edilir? (ii) Bilimsel bilgi nasıl elde edilir? (iii) Sosyal bilimlerde doğa bilimlerinin yöntemleri model alınmalı mıdır? (iv) Bilim ve değer ilişkisi nasıl değildir? (v) Bilimsel çalışma açısından yasaların statüsü nedir? (vi) Sosyolojik çalışmada hangi açıklama türleri benimsenmelidir? (vi) Bilimsel çalışmada hangi tür kavramlar tercih edilmelidir? gibi sorulara cevaplar aranacak; ulaşılan bulgular doğrultusunda, sonuç bölümünde, Weber ve Durkheim'in metodolojik yaklaşımlarında herhangi bir örtüşme veya yakınlaşmanın olup olmadığı değerlendirilecektir.⁵

1. Paradigma Kavramı

Kelime anlamı itibariyle örnek, numune, dizi, kip, çekim örneği gibi anlamlara gelen⁶ paradigma kavramı, büyük ölçüde Thomas Kuhn'un 1962'de yayımladığı *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* adlı kitabı sayesinde sosyolojinin de dâhil olduğu akademik disiplinlerde önemli olmuştur.⁷ Söz konusu eserde paradigmayı bir çok farklı anlamda kullanan Kuhn⁸, kavram ile kastedilenin net olmadığı şeklindeki eleştiriler⁹ üzerine kitabı yayınlanmasından yaklaşık yedi yıl sonraki ikinci baskısının sonsözünde (1969), kavramı aslında iki ayrı anlamda kullandığını belirtmiştir. Buna göre, Kuhn kavramı, (i) belli bir topluluğun üyeleri

⁵ Çalışmamızda Weber ve Durkheim'in daha çok "epistemolojik" ve "metodolojik" görüşlerine odaklandığımız için araştırmamızın temel iki kaynağı, onların başlı başına metodolojiye yönelik olan eserleridir. Bu bağlamda, Durkheim'in 1895'te yayınladığı *Sosyolojik Yöntemin Kuralları (Les regles de la methode sociologique)* adlı eseri ile Weber'in 1903 ile 1917 yılları arasında yazmış olduğu "Sosyal Bilimde ve Sosyal Politikada 'Nesnellik'", "Kültür Bilimlerinin Mantığı Üzerine Eleştirel İncelemeler" ve "Sosyoloji ve İktisatta 'Etik Tarafsızlık'ın Anlamı" şeklindeki üç makaleden oluşan ve Weber'in ölümünden sonra *Sosyal Bilimlerin Metodolojisi* adı ile basılan eseri çalışmamızda esas alınan temel kaynaklardır.

⁶ Bkz. www.tdk.gov.tr; <http://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/paradigm>; <https://www.seslisozluk.net/paradigm-nedir-ne-demek>; <https://translate.google.com/#en/tr/paradigm>. (25.05.2017).

⁷ Bernard P. Cohen, "Paradigms and Models", *Encyclopedia of Sociology*, Editörler: Edgar F. Borgatta & Rhonda J. V. Montgomery, Second Edition, An Imprint of The Gale Group, Macmillan Reference USA, 2000, s. 2023-2031.

⁸ Thomas Kuhn'da paradigma kavramının ne olduğu üzerine bir makale kaleme alan Margaret Masterman, Kuhn'un "paradigma"yı yirmibirten daha fazla farklı anlamda kullandığını ve Kuhn'un yarı şairane dili dolayısıyla kavramın yüzeysel okuyucu için anlaşılmasının zor olduğunu belirtmektedir. Margaret Masterman, "Paradigmanın Doğası", *Bilginin Gelişimi & Bilginin Gelişimiyle İlgili Teorilerin Eleştirisi*, Editörler: Imre Lakatos, Alan Musgrave, (Çev. Hüsamettin Arslan), Paradigma Yayınları, İstanbul, 1992, s. 70-110.

⁹ Paradigma kavramının belirsizliğine ilişkin eleştiri veya olumlu değerlendirmeler hakkında bkz. Cohen, 2000, s. 2027; Egon G. Guba, (1990). "The Alternative Paradigm Dialog", *The Paradigm Dialog*, Editör: Egon G. Guba, United States of America, Sage Publications, s.17-27;

tarafından paylaşılan inançların, değerlerin, tekniklerin bütünü, (ii) (bu bütünün içinde bir tek tür unsur olarak) model yahut örnek olarak kullanılan ve gerektiği zaman olağan bilimdeki bütün diğer bulmacaların çözümleme temeli olarak kesin kuralların yerine kullanabilen somut bulmaca çözümleri¹⁰ anlamında kullanmıştır.

Kuhn'un çalışması, esas olarak doğa bilimlerini hedef almış ve çoğu doğa bilimcinin geleneksel görüşlerine saldırmış olmasına rağmen, onun, sosyal bilimciler üzerindeki etkisi doğa bilimcilere oranla çok daha fazla olmuştur. Onun etkisiyle tarih, felsefe ve bilim sosyolojisi alanlarında önemli sorular ortaya atılmış ve bu alanlarda büyük bir literatür oluşmuştur.¹¹ Bu bağlamda, sosyolojide paradigmayı tanımlamak ve sosyolojik paradigmaları sınıflandırmak için çok sayıda girişim söz konusu olmuştur.¹² Paradigma hakkında yapılan tanımlamalara bakıldığında, onun, genellikle, bilimsel çalışmada araştırmacıya yol gösteren ontolojik, epistemolojik ve metodolojik varsayımlar bütünü olarak tarif edildiği görülmektedir.¹³ Bu çalışmada da paradigmanın bu şekildeki tanımı benimsenmiş ve kullanılmıştır.

¹⁰ Kuhn, 2008, s. 282.

¹¹ Cohen, 2000, s. 2025. Sosyolojinin alt dallarından olan *Bilgi Sosyolojisi* (Arslan, 2007, s. 21) ve genel sosyoloji üstü bir disiplin olan *Sosyolojinin Sosyolojisi* (Aydın, 2010, s. 13) bu bağlamda örnek olarak gösterilebilir. Kuhn'un tezinin bilgi sosyolojisi açısından önemi hakkında bkz. John Urry, "Thomas S. Kuhn as Sociologist of Knowledge", *The British Journal of Sociology*, Vol. 24, No.4 (Dec., 1973), (pp. 462-473), s. 468. www.jstor.org/stable/589735 (06.05.2015); Ted Benton & Ian Craib, *Sosyal Bilim Felsefesi*, Çev. Ümit Tatlıcan-Berivan Binay, 2. Basım, Ankara, Sentez Yayınları, 2012, s.84; Hüsamettin Arslan, *Epistemik Cemaat*, 2. Basım, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2007, s. 16. *Sosyolojinin sosyolojisi* hakkında bkz. John Hassard, *Sociology and Organization Theory*, New York, Cambridge University Press, 1993, s. 57. Randall Collins, "A sociology of Sociology. By Robert W. Friedrichs", *American Journal of Sociology*, Vol.79, No.5, Published by University of Chicago Press, 1974, pp. 1364-1367. www.jstor.org/stable/589735 (13.01.2015); George Ritzer, *Modern Sosyoloji Kuramları*, Çev. Himmet Hülür, Ankara, De Ki Yayınları, 2012, s. 529.

¹² Bazı paradigma tanım ve sınıflandırmaları hakkında bkz. Ritzer, 2012, s. 533-534; Andrew Effrat, "Power to the Paradigms: An Editorial Introduction", *Perspectives in Political Sociology*, (Ed. A. Effrat) United States of America, MacMillan Publishing Company, 1973, s.11; Tom Bottomore, "Competing Paradigms in Macrosociology", *Annual Review of Sociology*, Vol. 1, 1975, pp.191-202, s.199. <http://www.jstor.org/stable/2946044> (08.05.2015); Rudolf Richter, *Sosyolojik Paradigmalar*, Çev. Necmeddin Doğan, İstanbul, Küre Yayınları, 2012, s.23; Joseph A. Maxwell, *Qualitative Research Design*, Second Edition, Sage Publications, California, 2005, s. 36.

¹³ Örnek olarak bkz. Burrell & Morgan, 1979/1992, s. 45; Guba & Lincoln, 1998, s.201; Joseph A. Maxwell, *Qualitative Research Design*, Second Edition, Sage Publications, California, 2005, s. 36; Lawrence W. Neuman, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri*, Çev. Sedef Özge, İstanbul, Yayınodası Yayıncılık, 2007, s. 119-120; Beylül Dikeçligil, "Sosyal Bilimler Epistemolojisinde Sorunların Kaynağı: Ontolojiyi Unutmak", *Toplum Bilimleri Dergisi*, Cilt:1-3 Sayı:1-6, (s.47-67), 2009, s. 48.

2. Sosyal Ontoloji ve İnsan Doğası

Ontoloji, araştırması yapılan fenomenin doğasını (özel yapısını) araştırırken¹⁴ sosyal ontoloji de toplumsal olanın doğasını ve toplumsal hayatın temel yapılarını¹⁵ araştırır. İnsan doğasına ilişkin varsayımlar ise herhangi bir sosyal bilimsel teoride yansıtılan insan modelinin ne olduğu konusu hakkındadır.¹⁶ Birey davranışlarının oluşmasında “özgür irade”nin mi yoksa “belirlenim (determinizm)”in mi temel tayin edici olduğu tartışması bu kapsamda gerçekleşir. Bu başlık altında, Durkheim ve Weber’in sosyal ontoloji ve insan doğasına hakkındaki görüşleri ele alınacaktır.¹⁷

Durkheim’a göre toplum, kendisini oluşturan öğelerden farklı, *su-i generis* bir gerçekliktir. Nasıl ki doğru oranlarda ve doğru koşullar altında bağlanan iki gazın, -hidrojen ve oksijenin- etkileşimi yeni bir fenomeni yani “su”yu üretirse¹⁸, aynı şekilde toplum da onu oluşturan bireylerden farklı kendine has bir yapı oluşturur. Böylece her birey, halihazırda organize edilmiş bir toplum içinde doğar ve o suretle kişisel gelişimini tamamlar. Bir toplum, yüzyıllar boyunca, nesiller yaşarken ve ölürken stabil bir organizasyona sahip olabilir. Bu nedenle bir birey, bir toplumda yalnızca bir element, daha geniş sistemdeki tekil ünedir. Toplumun özellikleri, onu oluşturmak için birbirine bağlanmış bireylerden çıkarılamaz.¹⁹ Durkheim, bu görüşünü daha da ileri götürerek, toplumsal olguların kendilerine has yasalarının olduğunu iddia eder: “*Toplulukların zihniyeti ile bireylerin zihniyeti birbirinden farklıdır ve toplulukların zihniyeti kendine özgü yasalara sahiptir.*”²⁰ Bu sosyal ontolojik kabul ise sosyoloğa, toplumsal gerçekliğin yasalarını keşfetme sorumluluğu yükler: “*Sosyolog, toplumsal dünyanın içine girerken, bir bilinmezine içine*

¹⁴ Burrell ve Morgan, 1979/1992, s.1; Guba ve Lincoln, 1998, s. 201.

¹⁵ Theodore R. Schatzki, “A New Societist Social Ontology”, *Philosophy of the Social Sciences*, Vol. 33 No. 2, pp. 174-202, 2003, s. 174.

¹⁶ Burrell ve Morgan, 1979/1992, s. 2.

¹⁷ Durkheim ve Weber bu mesele ile doğrudan ilgilenmiş değillerdir. Bununla birlikte, sosyolojik görüşlerini ifade ettikleri satır aralarında, onların toplumsal olanın mahiyeti ile birey-toplum ilişkileri hakkında ne düşündüklerini yakalamak mümkündür. Biz de burada bunu yaptık; birey toplum ilişkileri ve sosyolojik bağlamda savdukları görüşlerden yola çıkarak sosyologların sosyal ontolojik tasavvurlarını ve insan doğasına ilişkin yaklaşımlarını ortaya çıkarmaya çalıştık.

¹⁸ John A. Hughes, Peter J. Martin, W. W. Sharrock, *Understanding Classical Sociology*, London, Thousand Oaks, New Delhi, Sage Publications, 1995, s. 164.

¹⁹ Anthony Giddens, *Durkheim*, Fontana/Collins, Great Britain, 1978, 36.

²⁰ Emile Durkheim, *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*, Çev. Cenk Saraçoğlu, İstanbul, Bordo Siyah Yayınları, 2010, s. 30; Emile Durkheim, *The Rule of Social Sciences*, Edited by Steven Lukes, Translation by W. D. Halls, Palgrave Macmillan, USA, UK, Europe and other countries, 1982/2013), s. 40.

girdiğinin bilincinde olmalıdır ve kendini, henüz tespit edilmemiş olan yasalar tarafından yönlendirilen olguların arasında hissetmelidir."²¹

Durkheim'a göre, toplum yalnızca birey bilincinden bağımsız, "orada-dışarıda" bulunan bir yapı değil, fakat aynı zamanda birey üzerinde "baskı" uygulayan bir yapıdır: "*Şüphesiz, baskının her toplumsal olgunun karakteristik özelliği olduğunu kabul etmekteyiz*".²² Durkheim, toplumsal baskıların varlığını toplumsal kurallara (hukuki, ahlaki veya geleneksel kurallar) uymama durumunda bireyin karşılaştığı yaptırımlardan örnekler vererek açıklar.²³ Baskının kaynağı ise toplumun bizzat kendisidir.²⁴ Çünkü toplum, bireyden daha kesin bir gerçekliktir.²⁵ Bu yaklaşım, Durkheim'ı, insan iradesinin toplumsal olgular tarafından belirlendiğini söylemeye kadar götürür: "*Toplumsal olgular, bizim irademizin ürünleri olmak şöyle dursun, aslında bizim irademizi belirleyen şeylerdir ve bu bakımdan da eylemlerimizin, içlerinde şekillenmek zorunda oldukları birer kalıp gibidirler*".²⁶ Diğer bir ifadeyle, Durkheim'a göre birey doğası, "*toplumsal faktörün biçimlendirdiği ve dönüştürdüğü kesin olmayan bir şekle sahiptir*"²⁷ ve birey, toplumsal olgulara çoğunlukla hiçbir etki yapamaz, yaparsa da bu ancak çok küçük bir etki olacaktır.²⁸ Diğer taraftan toplumun birey üzerindeki belirleyiciliği yalnızca dışsal baskıdan kaynaklanmaz; toplum bireyi içten de kuşatır. Sosyalleşme sürecinde bireyler, toplumun inançlarını, değerlerini ve kurallarını içselleştirirler.²⁹ Böylece Durkheim tarafından birey, toplum

²¹ Durkheim, 2010, s. 25; Durkheim, 1982/2013, s. 37.

²² Durkheim, 2010, s. 228; Durkheim, 1982/2013, s. 143.

²³ A.g.e., s. 52.

²⁴ A.g.e., s. 228.

²⁵ Bu bağlamda Durkheim, "toplumsal fenomen ya da olgunun, kendisini bireylere dayatmak suretiyle, kendisini bireylerde yeniden üreten bir topluluk hali olduğunu, ve bu topluluk halinin parçalarda olduğu için bütünde değil bütünde olduğu için parçalarda bulunduğunu" belirtmektedir. (Durkheim, 2010, s. 62). Ayrıca o, kolektif durumların bireylere yansıtıp bireylerde somutlaşan biçimlerinden söz ederken (A.g.e., s. 58-59) veya Hobbes ve Rousseau'yu toplumsal örgütlenmeyi yapay bir şeymiş gibi sunmalarını eleştirirken hep aynı temayı, toplumun bireyden daha gerçek olduğu temasını işlemektedir. (A.g.e., s. 27).

²⁶ Durkheim, 2010, s. 92; Durkheim 1982/2013, s. 70.

²⁷ Durkheim, 2010, s. 206; Durkheim 1982/2013, s. 131.

²⁸ Peter L. Berger, *Invitation to Sociology*, Penguin Books, Great Britain, 1963, s. 108. Ayrıca bkz. Durkheim, 2010, s. 38.

²⁹ Bu bağlamda bkz. Durkheim, 2010, s. 50-54, 77; Durkheim, 2011, s.32; Jacques Coenen-Huther, *Durkheim'i Anlamak*, Çev. Serra Akyüz, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 60; David F. Walsh, "Özne/Nesne", *Temel Sosyolojik Dikotomiler*, Çev. İhsan Çapcıoğlu, Arif Korkmaz, (Ed. Chris Jenks, Çev. Ed. İhsan Çapcıoğlu), Birleşik Yayınevi, Ankara, 2012, ss.376-407, s.381.

tarafından içten ve dıştan neredeyse tamamıyla belirlenen pasif bir varlık olarak resmedilir.³⁰

Weber'e geldiğimizde; Durkheim, toplumu, bireyin dışında ve ona baskı yapan nesnel bir yapı olarak tarif ederken, Weber, "toplum" şeklinde bir kavram kullanmaz;³¹ "toplumsal" kavramını ise çekincelerle ve sınırlandırmalarla birlikte kullanır.³² Bunun sebebi, muhtemelen Weber'in bizatihi "toplum" diye bir anlayışının olmaması, dolayısıyla "toplum" yerine "toplumsal hayat"tan söz etmenin zorunlu olmasıdır. "Toplumsal hayat" terimi ise tüm toplumsal fenomenleri kucaklayan bir tek bütünün var olmadığı anlamına gelir. Bunun yerine, birbirleriyle ancak olumsal (*contingent*) ilişkiler içindeki toplumsal güçler söz konusudur.³³

Weber'in düşüncesinde, gerçeklik, somut tekil bireylerden oluşmuştur ve gerçek olarak hiçbir soyut veya genel varlıklar yoktur. Bundan dolayı toplumsal hayat bireylerden ibarettir. Bireyler, 'gruplar', 'toplumlar', ve 'medeniyetler' olarak adlandırılan eylemin geniş ve karmaşık örutülerinde bir araya gelebilirler. Fakat yalnızca bireyler gerçekten vardır. 'Grup' ve 'toplum' gibi kavramlar, bireyler ve onların eylemlerinden başka hiçbir gerçekliği kastedemez.³⁴ "Sosyolojik bağlamda bir devlete, ulusa, şirkete, aileye ya da ordu birliklerine veya benzer topluluklara gönderme yapıldığı zaman, burada kastedilen sadece

³⁰ Bu bağlamda örneğin Giddens, "herkes, hatta Durkheim'in bakış açısına genelde sempatiyle yaklaşanlar bile, onun toplumsal olguların kısıtlayıcı doğası üzerindeki vurgusunun irade sahibi bilinçli bir fail olarak toplumsal aktöre yer bırakmadığını kabul etmektedir" (Anthony Giddens, *Siyaset Sosyoloji ve Toplumsal Teori*, Çev. Tuncay Birkan, 2. Baskı, İstanbul, Metis Yayınları, 2001, s.134) derken, Ritzer, "Durkheim, toplumsal süreç içerisinde bilince aktif bir rol vermeyi başaramadı" demektedir. (Ritzer, 2012, s. 220).

³¹ Michael Halewood, *Rethinking the Social through Durkheim, Marx, Weber and Whitehead*, 2014, Anthem Press, New York and London, s. 130; Giddens, Anthony, *Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori*, Çev. Ümit Tatlıcan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 244; Ralph Schroeder, *Max Weber ve Kültür Sosyolojisi*, Çev. Mehmet Küçük, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1996, s. 19.

³² Halewood, 2014, s. 131-132. Weber'e göre bu kavram genel bir anlam verilerek kullanıldığında sosyoloji açısından kullanışlı bir anlam içeriğine sahip olamamaktadır. Weber şöyle der: "Oldukça genel bir anlama sahip gibi görünen "sosyal" teriminin, kullanımı dikkatli bir şekilde incelendiği an, her ne kadar anlamı sıklıkla belirsiz olsa da belirgin biçimde tikel bir renge bürünürmesi rastlantısal değildir. Bu terimin "genelliği", muğlaklığından kaynaklanır. *Terim, genel bir anlam verildiğinde, kültürün belirli unsurlarının sahip olduğu anlamın analiz edilebilmesini sağlayacak hiçbir spesifik bakış açısı sağlamamaktadır.*" (Max Weber, *Sosyal Bilimlerin Metodolojisi*, Çev. Vefa Saygın Ögütte, İstanbul, Küre Yayınları, 2012, s. 95).

³³ Schroeder, 1996, s. 19.

³⁴ John A. Hughes-Peter J. Martin-W. W. Sharrock, *Understanding Classical Sociology*, London, Thousand Oaks, New Delhi, Sage Publications, 1995, s. 135-136. Ayrıca bkz. Doğan Özlem, *Max Weber'de Bilim ve Sosyoloji*, İstanbul, İnkılap Yay., 2001, s. 121.

tek tek bireylerin gerçek ya da mümkün sosyal eylemlerinin belli türden bir gelişmesidir.”³⁵ Bu bağlamda, örneğin, eğer “devlet”in davranışı hakkında konuşuyorsak, biz gerçekte politikacıların veya devlet memurlarının ve diğer devlet çalışanların davranışları hakkında konuşuyoruzdur. Eğer devlet bunu veya şunu yaptı diyorsak, biz gerçekte belli politikacılar veya devlet memurlarının bunları yaptığını kastediyoruzdur.³⁶ Dolayısıyla Weber, bu kolektiviteleri insan üstü fenomenler olarak kabul etmez, Weber’e göre onlar, bireylerin zihinlerindeki olanla veya olması gerekenle ilgili “tasavvur”lardır.³⁷ Bu nedenle de Weber, kolektif yapıların varlığını sürdürmesinin, bireylerin o kolektiviteye katılımını devam ettirmesine bağlı olduğunu savunur. Örneğin, “devlet” gibi bir kurum, eğer bireylerin davranışları onu devam ettirmeye yönelmiş olmasaydı varlığını sürdüremeyecekti.³⁸

Böylece, Weber’e göre, toplumsal düzen orada-dışarıda değil, bireylerin bilincinde bulunur. Eğer bireylerin bilincinde böyle bir düzenlenme olmasaydı toplumsal hayat bir kaostan başka bir şey olmayacaktı.³⁹ Nitekim Rickert için olduğu gibi⁴⁰ Weber için de gerçeklik, sonsuz ve tükenmezdir: “*Sonsuz sayıda olayların seli, sonu gelmez bir biçimde sonsuzluğa doğru akmaktadır.*”⁴¹ Dolayısıyla, toplumsal hayatın ontolojik temelini “düzen” olarak gören Durkheim’a karşılık Weber, toplumsal hayatın özünü “kaotik” olarak algılamaktadır. Bu varsayım ise Weber’in sosyolojisinde “birey”in ön plana çıkmasına sebep olmuştur. Nitekim kaos halindeki olayların bir anlam içeriğine sahip olarak zihinsel ve toplumsal anlamda bir düzene kavuşmasında ve düzenin varlığını sürdürmesinde etkin olan unsur “birey”dir. Bakıldığı zaman, Weber,

³⁵ Weber, 2012, s. 122.

³⁶ Hughes ve diğerleri, 1995, s.136.

³⁷ Max Weber, *Sosyolojinin Temel Kavramları*, Çev. Medeni Beyaztaş, İstanbul, Yarın Yayınları, 2011, s. 31.

³⁸ Reinhard, Bendix, “Max Weber’s Interpretation of Conduct and History”, *American Journal of Sociology*, 1946, Vol.51, pp. 518-526, s. 519. Bu bağlamda bkz. Weber, 2011, s. 31; Weber Max, *Ekonomi & Toplum*, Çev. Latif Boyacı, İstanbul, Yarın Yayınları, 2012, s. 140-141.

³⁹ Bu bağlamda bkz. Henrik Jensen, *Weber and Durkheim: A Methodological Comparison* London and New York, Routledge, 2012, s. 25; Anthony Giddens, *Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori*, Çev. Ümit Tatlıcan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 224; Navid Mohseni, “The Nature of Human and Social World for Marx, Weber and Durkheim: A Hermeneutic Analysis”, *Michigan Sociological Review*, No. 8 (Fall, 1994), pp. 84-94, s. 88. (www.jstor.org adresinden indirilme tarihi 12.12.2016); İbrahim Mazman, “Max Weber and Emile Durkheim: A Comparative Analysis on the Theory of Social Order and The Methodological Approach to Understanding Society”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt X, Sayı 1, 2009, ss.67-84, s. 70.

⁴⁰ Rickert hakkında bkz. Julien, Freund, *Beşeri Bilim Teorileri*, Çev. Bahaeddin Yediyıldız, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991, s. 69; Özlem, 2001, s. 39.

⁴¹ Weber, 2012, s. 111; Max Weber, *The Methodology of Social Sciences*, Translated by Edward A. Shils & Henry A. Finch, USA, Free Press, 1949, s. 84.

Durkheim'ın çok fazla üzerinde durduğu “toplumsal olgu” tarzında bir kavramdan hiç söz etmezken, Durkheim'ın ilgisiz kaldığı (veya psikoloji bilimine bıraktığı) bireysel eylemin “sübjektif anlamı” ve “niyeti” gibi kavramları sıkça vurgular. Bu bağlamda, ona göre, başkalarına anlamlı bir biçimde yönelmeyen ve kasıt içermeyen davranışlar toplu bir şekilde yapılmış olsa da toplumsal değildir. Eylemin sosyolojik olarak anlaşılabilmesi, hatta sosyolojinin konusu olabilmesi için başkalarına yönelik bir niyet ve anlam içermesi gerekmektedir.⁴² Diğer taraftan, Weber'de, eylemin bilinçliliği ile özgürlüğü arasında doğru orantı kurulduğu görülür. İnsan, berrak bir zihinle düşünmesini engelleyecek içsel ve dışsal faktörlerden özgürleşebildiği oranda bilinçli eylemlerde bulunacaktır.⁴³ Sonuç olarak, Durkheim'ın bütün sosyolojisinde “toplum” fikri ağır basarken, Weber'de, “birey” fikrinin ağır bastığı görülür.

3. Epistemoloji ve Metodoloji

Epistemolojik varsayımlar, bilginin dayanakları, yani birisinin dünyayı nasıl anlamaya başlayabileceği ve onunla bilgi anlamında nasıl iletişim kurabileceği hakkındadır.⁴⁴ Temelde ontolojik, epistemolojik, insan doğasal varsayımlar tarafından şekillenmiş olan metodoloji ise, paradigmanın su yüzeyinde kalan kısmıdır. Bu bağlamda, örneğin, toplumsal dünyayı kesin, dışsal ve nesnel gerçeklik gibi algılayan biri için bilimsel uğraş, karşılaştırdığı çeşitli elementler arasındaki ilişkilerin ve düzenliliklerin bir analizi üzerine odaklanmayı gerektirirken, toplumsal gerçekliğin yaratımında bireylerin öznel tecrübesinin önemini vurgulayan biri için bilimsel uğraş, bireylerin dünyayı kurma, yeniden-kurma, değiştirme ve yorumlama tarzlarını anlamaya odaklanmayı gerektirir. Birincisinde vurgu genel ve evrensel olanın açıklanması üstüne iken, ikincisinde, özel, tekil ve bireye özgü olanın anlaşılması üzerindedir.⁴⁵ Bu başlık altında, Weber ve Durkheim'ın, bilimsel bilginin nasıl elde edilebileceği hakkındaki görüşleri üzerinden epistemolojik yaklaşımlarını; “doğa bilimleri ve sosyal bilimler”, “bilim ve değer ilişkisi”, “açıklama türleri”, “kavram oluşumu”, “bilimsel yasalar” gibi konulara ilişkin görüşleri üzerinden de metodolojik yönelimlerini belirginleştirilmeye çalışacağız.

Durkheim'ın epistemolojik yaklaşımının, temelde, *tümevarımcı* bir karakter taşıdığı söylenebilir. Gerek kavramların tanımlanması ve olguların

⁴² Bkz. Weber, 2011, s. 43, 45; Bendix, 1946, s. 519.

⁴³ Weber, “empirik bir “özgürlük hissi”nin en yüksek ölçütü, rasyonel olarak gerçekleştirdiğimiz bilincinde olduğumuz (yani, fiziksel ve psişik “zorlama”nın, duygusal “etkilenimler”in ve yargının berraklığını engelleyen “tesadüfi” müdahalelerin söz konusu olmadığı, bilgimizin ölçüsüne, yani empirik kurallara en uygun araçlar vasıtasıyla kovaladığımız) eylemlerle bağlantılandırmaktayız” demektedir. (Weber, 2012, s. 154).

⁴⁴ Burrell ve Morgan, 1979/1992, s. 1.

⁴⁵ Burrell ve Morgan, 1979/1992, s.3.

sınıflandırılması, gerek olgular arasında neden-sonuç ilişkisi kurulması ve bilimsel yasalara ulaşılmasında, Durkheim'a göre, tümevarımcı bir yöntem benimsenmelidir. Durkheim, *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*'nda, bilim insanının zihnindeki peşin hükümlerden sıyrılarak olguların kendi doğasına yönelmesi gerektiğini sık sık vurgular.⁴⁶ Bu bağlamda o, bilim insanının, günlük hayatın ve sağduyunun üstü kapalı, müphem ve belirsiz kavramlarını kullanmaması gerektiğini zira bu kavramların, sahil muhakeme için gerekli olan ayrııcı özelliklerinin yeterli olmadığını⁴⁷ savunur. Ayrıca, hiçbir deney veya yöntemsel karşılaştırma yapmadan yalnızca mantık yasalarına veya diyalektik argümanlara dayanarak bir takım yasalar ortaya koyan iktisatçıların ortaya koydukları bu yasaların doğal yasalar olmadığını söyler zira ona göre, doğal yasalar, pratik kaygıların karışmadığı tümevarım yoluyla saptanmış yasalardır.⁴⁸

Bilim insanının olgulardan hareket etmesi gerektiği fikri, olgulara saf bir giriş yapmanın mümkün olup olmadığı, mümkün ise bunun nasıl gerçekleşeceği sorusunu gündeme getirir. Durkheim'ın bu soruya cevabı, -tamamen açık olmamakla birlikte- sosyoloji ve sosyoloğun araştırma nesnesine önyargısız veya "saf" bir giriş yapmasının mümkün olduğu yönündedir.⁴⁹ Bunun nasıl gerçekleşeceği hususunda ise Durkheim, duyu verilerine, özellikle de "gözlem"e vurgu yapar.⁵⁰ Bu bağlamda o, örneğin, kavramların ilk etapta olguların dış ve yüzeysel niteliklerine göre tanımlanması gerektiğini çünkü ilk etapta olguların derinliklerindeki asıl niteliklere ulaşmak mümkün olmadığını, bunlara ancak uzun incelemelerden sonra erişilebileceğini⁵¹ söyler. Durkheim, sosyoloğun bu şekilde şeylere dıştan yaklaşmakla doğrudan doğruya gerçekliğe yönelmiş olduğunu belirtmektedir. Ona göre, olguların nasıl sınıflandırıldığı, sosyoloğa veya onun zihninin kendi yapısına değil, eşyanın tabiatına bağlıdır.⁵²

⁴⁶ Bu bağlamda, "Bütün peşin hükümler (kavramlar) sistematik bir biçimde tasfiye edilmelidir" (Durkheim, 2010, s. 96) diyen Durkheim'ın konuya ilişkin diğer açıklamaları hakkında bkz. A.g.e., s. 71-74; 83-89; 96-100.

⁴⁷ Harry Alpert, *Emile Durkheim and His Sociology*, Newyork, Russell & Russell Inc. New York, 1961, s. 114.

⁴⁸ Örneğin, ünlü arz ve talep yasası böyledir. Bu yasa hiçbir zaman tümevarımsal yöntemlerle iktisadi gerçekliklerin bir ifadesi olarak ortaya konulmamıştır. (Durkheim, 2010, s. 89).

⁴⁹ Jensen, 2012, s. 32.

⁵⁰ Bkz. Durkheim, 2010, s. 113.

⁵¹ Nurettin Şazi Kösemihal, *Durkheim Sosyolojisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1971, s. 36; Durkheim, 2010, s.101. Durkheim, önerdiği bu yönteme örnek olarak "suç" olgusunu tanımlar. Suç sayılan eylemler, ne zaman yapılsalar bir ceza tepkisiyle karşılaşılan bir eylemlerdir. Bu eylemlerin dış niteliklerine dayanarak hemen şöyle bir tanım yapmak mümkün olur: *Ceza tepkisiyle karşılaşılan her eylem, bir suçtur.* Görüldüğü gibi bu, olguların dış niteliklerine göre yapılmış bir tanımdır. Araştırmacının zihnindeki önsel fikirlerin tanımlamaya herhangi bir dahli söz konusu değildir. Kösemihal, 1971, s. 37; Durkheim, 2010, s. 101.

⁵² Bkz. Kösemihal, 1971, s. 102.

Toplumsal olguların gözlemlenmesine ilişkin kuralı, Durkheim, “toplumsal olguları şeyler gibi ele almak”⁵³ şeklinde formüle eder. Böylece Durkheim, aslında, “şeyler” ile “fikirler”i ayırır ve ona göre, toplumsal olgular, “şeyler” yani “gözleme konu olabilme özelliğine sahip varlıklar” sınıfına girer. Dolayısıyla sosyolog, toplumsal olguları (hukuk kuralları, kültür, ahlaki düzenlilikler vb.), doğa bilimsel anlamda nesnel ve gerçeklikler olarak ele almalıdır.⁵⁴ Bu kural, aynı zamanda, toplumsal olguların biliminin, doğa bilimlerinin olgularına yaklaşım biçimiyle *aynı araştırma duruşunu* benimsemesi gerektiğini ifade etmektedir.⁵⁵ Zaten Durkheim’in sosyolojiyi bir doğa bilimi olarak kurmaya teşebbüs ettiği genellikle kabul edilen bir görüştür.⁵⁶ Doğa bilimlerini temel alan yaklaşımı, Durkheim’in, bütün ontolojik, epistemolojik ve metodolojik görüşlerinde hissedilir. Örneğin, toplumsal hayatta tekrar eden düzenliliklerden ve yasalardan söz eden Durkheim, bir sosyoloğun toplumsal olguları araştırırken bir fen bilimci gibi davranması gerektiğini düşünür.⁵⁷ Yani, nasıl ki fen bilimlerinde doğanın işleyiş kanunlarını keşfetmek bilimin amacı ise aynı şekilde toplumsal hayatın işleyiş kanunlarını keşfetmek de sosyolojinin amacı olmalıdır.⁵⁸ Bu bağlamda, onun, neden ve sonuç arasında yasa-benzeri ilişkilerin tesis edilmesine ilişkin ifadeleri de dikkat çekicidir. Örneğin, “*aynı sonuca her zaman aynı neden yol açar*”⁵⁹ veya “*iki fenomenin, belirli durumlarda beraber değiştiğini kanıtladığımız zaman bir yasaya ulaştığımızda kesin gözüyle bakabiliriz*”⁶⁰ gibi ifadeleri onun bir neden ile bir sonuç arasında kesin ve genel geçer bir ilişki, diğer bir ifadeyle, *determinist* bir ilişkinin kurulabileceğine inandığını gösterir. Sonuç olarak, onun metodolojisinin, doğa bilimlerinin metodolojileri gibi *nomotetik* (yasa koyucu/genelleştirici) bir niteliğe sahip olduğu söylenebilir.

Durkheim’in epistemolojik açıdan tümevarımcı bir yaklaşım benimsemesi, onun, bilimsel tarafsızlık ilkesine verdiği önemi de gösterir. O,

⁵³ Durkheim, 2010, s. 71.

⁵⁴ Bkz. Ken Morrison, *Marx, Durkheim, Weber*, Sage Publications, London, California, New Delhi, 1995, s. 120, s. 156.

⁵⁵ Hughes ve diğerleri, 1995, s. 161.

⁵⁶ Allpert, 1961, s. 80-81; Giddens, 1996, s. 173. Bu bağlamda ayrıca bkz. Durkheim, 2010, s. 13, 25, 258.

⁵⁷ Durkheim bu bağlamda “bizim kuralımızın gerektirdiği bilimsel tavır, fizikçilerin, kimyacıların ve fizyologların bilimsel alanın keşfedilmemiş bir alanına yönelirken içinde buldukları zihinsel durumu sosyologların da benimsemesini şart koşar” demektedir. (Durkheim, 2010, s. 25).

⁵⁸ Durkheim’in “Sosyolog, toplumsal dünyanın içine girerken, bir bilinmezin içine girdiğinin bilincinde olmalıdır ve kendini, henüz tespit edilmemiş olan yasalar tarafından yönlendirilen olguların arasında hissetmelidir” (A.g.e., s. 25) dediğini hatırlayalım.

⁵⁹ A.g.e., s. 128.

⁶⁰ A.g.e., s. 246.

şeyleri gözlemlemek, betimlemek ve karşılaştırmak yerine, onların yerini tuttuğu sanılan fikirler ve nosyonlar üzerinden akıl yürütme yoluyla gerçekleştirilen çözümlenimin bilimsel değil, ideolojik olacağını söyler.⁶¹ Bu nedenle, ona göre, araştırmacı, toplumsal sağduyu tarafından oluşmuş peşin hükümleri bırakarak olguların kendi tabiatına yönelmelidir. Fakat Durkheim burada kalmaz ve bir adım daha ileri giderek, “şeylerin tabiatını” “iyi”nin ölçüsü olarak alır. Diğer bir ifadeyle, Durkheim’a göre, “olan”ın bilgisi, bize aynı zamanda “olması gereken”i bildirir: “Eşyanın tabiatına uygun hareket etmek önemlidir, çünkü ona aykırı olan her şey kötüdür; iyiye erişip kötüden kaçınmanın araçları da bizzat eşyanın tabiatından türeyebilir.”⁶² Eşyanın tabiatı hakkında bizi aydınlatacak olan da bilim olduğuna göre, bu durumda, Durkheim, bilimin alanına “değer”i taşımış olur ya da başka bir ifade ile, bilim ile değer arasında köprü kurmuş olur. Bu yaklaşımı, Durkheim’ı, bilimden pratik fayda beklenebileceği sonucuna götürür. Bu bağlamda o, “öyle ya, elde ettiğimiz bilgi, bizim hayatımızda bir işimize yaramıyorsa, gerçekliğin bilgisine erişmek için çabalamamızın ne anlamı vardır?”⁶³ diye sorar. Dolayısıyla, denilebilir ki Durkheim için bilimin nihai amacı, insan yaşamına pratik faydalar sunmasıdır: “Bilimden karşılanması beklenen ihtiyaçlar acil ihtiyaçlardır ve dolayısıyla da bu acil ihtiyaçların karşılanması için bilimin somut birtakım sonuçlara ulaşması beklenir. Ondan açıklamalar değil çareler ortaya koyması istenir.”⁶⁴

Durkheim’ın, toplumu, “kendisini oluşturan elementlerden farklılaşmış, yeni ve özgün bir yapı”, diğer bir ifadeyle, “kendisini oluşturan parçaların özelliklerinden farklı özelliklere sahip olan bir bütün” olarak gördüğü daha önce belirtilmişti. Bu ontolojik varsayım, Durkheim’ı, metodolojik açıdan *toplumcu* bir çizgiye götürmüştür. Nitekim Durkheim’a göre, bütün, parçaları üzerinde önceliğe sahiptir⁶⁵ ve parçaların tek tek incelenmesiyle anlaşılabilir. Dolayısıyla toplumsal olgular, ancak diğer toplumsal olgulara atıfla açıklanmalıdır: “Bir toplumsal olgunun belirleyici nedenini, bireysel bilinç durumlarında değil, bu toplumsal olguyu önceleyen başka toplumsal olgularda aramak gerekir.”⁶⁶ Aksi

⁶¹ A.g.e., s. 72. Ayrıca sosyolojinin partizanca mücadelelerin içine sıkışmaması ve bir bilim dalı olarak uzmanlık gerektirmesi gerektiği hakkında bkz. A.g.e., s. 264.

⁶² A.g.e., s. 74.

⁶³ A.g.e., s. 120. Bu konu hakkında bkz. A.g.e., s. 119-121.

⁶⁴ A.g.e., s. 75. Bu bağlamda Durkheim, “Şayet bilim bize en iyi amaç olarak hangisini seçmemiz gerektiği konusunda bir yardımda bulunmuyorsa, bir amaca ulaşmak için mevcut yollardan hangisini izlememiz konusunda bize nasıl bir yardımda bulunabilir? Bilim, örneğin, bize en ekonomik yolu, en kestirme yolu veya en basit olanı, en güvenli yolu tercih etmemiz gerektiğini niye söylesin? Hangi amacın en ulvi amaç olduğunu bize söyleme yetkisine sahip olamayan bir bilimin, ikincil amaçlar, yani araçlar söz konusu olduğunda da aynı güçsüzlüğü sergilememesi için hiçbir neden yoktur” demektedir. (A.g.e., s. 121).

⁶⁵ Jensen, 2012, s. 53. Bu bağlamda ayrıca bkz. Durkheim, 2010, s. 58, 59, 62.

⁶⁶ Durkheim, 2010, s. 212.

halde (açıklamanın birey düzeyinde yapılması halinde), açıklamalar, sosyolojinin değil psikolojinin kapsamına girer.⁶⁷

Toplumsal canlılığın ve etkinliğin kaynağı olarak toplumsal ortamı vurgulayan Durkheim⁶⁸, sosyoloji açısından iki tür açıklama önerir: *nedensel* ve *işlevsel açıklama*. Durkheim “neden” ile “işlev” kavramlarının farklılıkları üzerinde durarak⁶⁹, bunların ayrı ayrı incelenmesi gerektiğini söyler: “*bir toplumsal fenomenin açıklanmasına kalkışıldığı zaman, bu toplumsal fenomeni üreten etkin nedenler ile bu fenomenin yerine getirdiği işlev ayrı ayrı incelenmelidir.*”⁷⁰ Çünkü, Durkheim’a göre, “neden”ler toplumsal olguların “ortaya çıkışı”⁷¹ ile ilgiliyken, “işlevler”, “fayda” ve amaç” gibi kavramlarla ilgilidir.⁷² Ayrıca Durkheim, ‘neden’ sorununun ‘işlev’ sorunundan önce çözümlenmesi gerektiğini belirtir. Çünkü olguların nedenlerine dair sorular çözüme kavuşunca, genellikle buradan elde edilen yanıtlar, olguların sonuçlarına dair soruların yanıtlanmasına da yardımcı olur.⁷³ Fakat bu, işlevsel açıklamaların önemsiz olduğu anlamına gelmez zira Durkheim’a göre, sosyoloji açısından işlevsel açıklamalar da nedensel açıklamalar kadar önemli ve zaruridir.⁷⁴

⁶⁷ Bkz. A.g.e., s. 195-200.

⁶⁸ “Toplumsal ortamı, kolektif evrimin belirleyici etkeni olarak anlamak son derece önemlidir. Böyle bir anlayışın ortadan kaldırıldığı noktada, sosyoloji nedensel ilişki kurma gücünü yitirir” (Durkheim, 2010, s. 220-221) diyen Durkheim’a göre, bu iç ortamı oluşturan öğeler, şeyler ve kişilerdir. Maddi ve manevi olmak üzere iki türden oluşan şeyler, toplumsal dönüşümleri belirleyecek bir itkiyi doğuramazlar, çünkü bunlarda hiçbir güdüleyici güç bulunmaz. Bu yüzden aktif etken olarak geriye kalan tek şey insani ortamdır. Öyleyse, sosyoloğun temel çalışmaları, toplumsal fenomenler üzerinde belirli bir etki sahibi olmaya muktedir bu insani ortamın farklı özelliklerini ortaya çıkarmaya yönelmelidir. (A.g.e., s. 216).

⁶⁹ Bu bağlamda Durkheim, “bir olgunun faydalarını göstermek onun kökenini açıklamak anlamına gelmediği gibi, onun nasıl olduğunu göstermek de onun ne olduğunu göstermek anlamına gelmez” (a.g.e., s. 184) ve “biyoloji için geçerli olan şu ifade sosyoloji için de geçerlidir: Bir organ işlevinden bağımsız bir varlığa sahiptir, örneğin organlar aynı biçimleriyle kalarak farklı amaçlara hizmet edebilir. Demek ki, bir organı var eden nedenler, organın hizmet ettiği amaçlardan bağımsızdır” (a.g.e., s. 187) demektedir. Neden ve işlevin farklılıkları hakkında ayrıca bkz. A.g.e., s. 184-189.

⁷⁰ A.g.e., s. 192.

⁷¹ Morrison, 1995, s.161. Ayrıca bkz. Durkheim, 2010, s. 184-189.

⁷² Durkheim, 2010, s. 212-213.

⁷³ A.g.e., s. 192.

⁷⁴ Nedensel açıklama Durkheim’ın epistemolojisinde çok önemli bir yer tutar. Öyle ki Durkheim’a göre nedensel ilişki kurmaya teşebbüs etmeyen bir bilimden söz edilemez. (Alpert, 1961, s. 83). Durkheim’ın nedensellik hakkındaki şu ifadesi dikkat çekicidir: “Sosyolojiden, savunması beklenen şey, nedensellik ilkesinin toplumsal olgulara uygulanabilir olduğunu iddia eden ilkedir. Bu ilke, sosyoloji tarafından akılcı bir zorunluluk olarak değil, ampirik bir önerme ve meşru bir tümevarımın ürünü olarak ortaya konulmuştur. Nedensellik ilkesi, doğanın öteki alanları tarafından doğrulandığından ve kabul edilirliğini fiziksel ve kimyasal dünyadan biyolojik dünyaya, biyolojik dünyadan

Durkheim'in epistemolojisinde temel olarak tümevarımcı bir yaklaşım görülürken, Weber'in epistemolojisinde, yeni-Kantçı⁷⁵ tutum ağırlıklı olarak hissedilir. Yeni Kantçı Rickert'e göre, gerçeklik sonsuz ve tükenmez iken, bilgi daima sonludur, çünkü bilgi, bizzat kendi icrasının koşullarıyla, yani kendisine ait kavramlar aygıtıyla sınırlanmıştır. Bilim, gerçeğin tamamını kucaklayamaz ve dolayısıyla onun kopyası bile olamaz.⁷⁶ Bu bağlamda, gerçekliği kavramak, onu, bilişsel stratejinin ışığında kavramsal olarak yalınlaştırmak ve dönüştürmek demektir.⁷⁷ Epistemolojik yaklaşımında yeni-Kantçılardan ve özellikle de Rickert'ten etkilenen Weber de, benzer şekilde, bilgi elde etmenin imkânları üzerine öznenin lehine sınırlar koymuştur.⁷⁸ Weber'e göre de bilimsel bilgi, gerçekliğin bir kopyası olmayıp araştırmacının zihninde biçimlenen dolayısıyla da araştırmacının değer yargılarından etkilenen bir şeydir. Bu bağlamda Weber,

psikolojik dünyaya kadar genişlettiğinden, onun aynı şekilde toplumsal dünya için de geçerli olduğu söylenebilir." (Durkheim, 2010, s. 258). Bu konu hakkında ayrıca bkz. A.g.e., s. 222. Diğer taraftan, işlevleri araştırmanın önemi ve gerekliliği hakkında bkz. A.g.e., s. 194. Ayrıca Durkheim'in işlevselci olarak tanınması da bu bağlamda dikkat çeken bir husustur. Bu konuda bkz. Ruth A. Wallace & Wolf, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, çev. Leyla Elburuz & M. Rami Ayas, Punto Yayıncılık, İzmir, 2004, s. 25; Margaret M. Poloma, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, Çev. Hayriye Erbaş, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993, s. 32; Lewis A. Coser, *Sosyolojik Düşüncenin Ustaları*, Çev. Himmet Hülür ve Diğerleri, Ankara, De ki Yayınları, 2010, s. 137; George Ritzer, *Klasik Sosyoloji Kuramları*, Çev. Himmet Hülür, Ankara, De ki Yayınları, 2013, s. 218.

⁷⁵ Alman idealist geleneğinin ardından, on dokuzuncu yüzyıl Almanyasında bilimsel materyalist dünya görüşlerinin popülerliğinin artması, entelektüel ve kültürel direnişin yeni-Kantçılık (neo-Kantianism) biçimini almasına yol açmıştır. Yeni-Kantçılık hareketinin oldukça çeşitli kolları vardır ve 1860 sonrası Almanya'da insani bilimler ile sosyal bilimleri derinden etkilemiştir. Felsefe tarihçisi Kuno Fischer, 1860'ta "Kant'a dönüş" çağrısı yapmış ve bu çağrı, Friedrich Albert Lange, Heinrich Rickert, Wilhelm Windleband ve Wilhelm Dilthey dahil olmak üzere Almanya'nın önde gelen pek çok entelektüelinde olumlu bir yankı bulmuştur. Yeni-Kantçılık, genel siyasal ve kültürel önemi çerçevesinde, devrimci sosyalizmle ilişkili olan materyalizme karşı ılımlı, tutucu bir düşmanlığı yansıtırken, materyalist Ernst Hasckel'in başını çektiği ve gittikçe tehlikeli bir hal alan Alman Sosyal Darwinci hareketin ırkçılığına karşı da liberal-hümanist bir direnişi içermektedir. Daha dar bir açıdan bakıldığında, yeni-Kantçılar, doğa bilimlerinin yöntemlerinin insani bilimler ile sosyal bilimlere taşınmasına karşı bir siper kazmaya çalışmaktadırlar. (Bkz. Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, Çevirenler Osman Akınbay & Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999, s. 527). Yeni Kantçılık hakkında ayrıca bkz. Freund, 1991, s. 65-66; Friz Ringer, *Weber'in Metodolojisi*, Çev. Mehmet Küçük, Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2003, s. 44-45; Necmettin Doğan, *Alman Sosyoloji Geleneği*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 48; Özlem, 2001, s. 35-56.

⁷⁶ Freund, 1991, s. 69.

⁷⁷ Ringer, 2003, s. 50.

⁷⁸ Jensen, 2012, s. 36.

“Kültürel gerçekliğin tüm bilgisi, görülebileceği üzere, daima belirli bakış açılarından hareketle edinilmiş bilgidir....Bu bakış açılarının “olguların kendisinden” türetilebilecekleri fikri durmadan tekrarlanıyorsa, bunun sebebi, mutlak bir sonsuzluktan ufak bir parça olarak seçtiği ve bizzat ilgilendiği kendi inceleme nesnesine bilmeden aracılığıyla yaklaştığı değer biçici idealardan dolayı bunun böyle olduğunun farkında olmayan uzmanın kendini naif biçimde aldatmasıdır”⁷⁹ demektir. Dolayısıyla Weber, olgulardan bakış açısı türetilmeyeceğini savunur. Bu bağlamda o, araştırmacının belli bir perspektiften ve bazı ön varsayımlardan hareket etmek zorunda olduğunu söyler. Fenomenler arasında neyin anlamlı neyin anlamsız, neyin önemli neyin önemsiz olduğunu belirlemede ve diğer bilimsel süreçlerde, ona göre, araştırmacının rolü büyüktür.⁸⁰ Böylece Weber, olgulara saf bir giriş yapılabileceğini ima eden Durkheim karşısında tamamen zıt bir epistemolojik tutum benimsemiş olur.

Diğer taraftan, toplumsal olguları “şeyler” yani “gözleme konu olabilme özelliğine sahip varlıklar” sınıfına dahil eden ve bunların doğa bilimlerinin yöntemleriyle incelenebileceğini savunan Durkheim’a karşı Weber, sosyal fenomenlerin, değer, motiv, niyet, ahlak kuralları vb. ile ilişkili oldukları için doğal fenomenlerden farklı olduklarını ve bundan dolayı doğa bilimlerinin yöntemleriyle araştırılmayacakları fikrini benimser.⁸¹ Bu nedenle, örneğin, Durkheim için sosyolojik yöntem açısından “gözlem” oldukça önemli iken, Weber için o, sosyal bilimler açısından güvenilir (ya da yeterli) bir bilgi edinme yolu değildir.⁸² Diğer bir örnek, Durkheim için sosyoloji biliminin amacı “yasalar keşfetmek” ve/veya olgular arasında “yasa benzeri nedensel ilişkiler kurmak” iken, Weber için sosyal bilimin amacı, somut ve tekil gerçeklikleri anlamaktır: “Bizi ilgilendiren sosyal bilim tipi, somut gerçekliğin empirik bilimidir. Hedefimiz, içine girdiğimiz gerçekliğin karakteristik biricikliğini anlamaktır.”⁸³ Dolayısıyla, Durkheim’ın metodolojik yaklaşımı *nomotetik* iken, Weber’inki daha çok *ideografik* bir niteliğe sahiptir. Bununla beraber Weber, fenomenler

⁷⁹ Weber, 2012, s. 109; Weber, 1949, s. 82-82.

⁸⁰ Bkz. A.g.e., s. 99, 108-109.

⁸¹ Weber’in, bu bağlamda, “biz, sosyal bilimlerde, psikolojik ve zihinsel (geistig) fenomenlere dönük, genel olarak sahil doğa bilimlerine ait şemaların çözülebileceği ya da çözmeye çalıştığı problemlerden spesifik anlamda farklı tipte bir problem olan empatik anlamıyla ilgilenmekteyiz” (a.g.e., s. 101), başka bir yerde “yasalar, sahil doğa bilimlerinde, bu bilimlerin evrensel anlamda geçerli oldukları ölçüde önemli ve değerlidirler. Kendi somutlukları içerisinde tarihsel fenomenlerin bilgisi açısından ise, en genel yasalar, içerikten yoksun olanlar bunlar oldukları için, en değersiz olanlardır” (a.g.e., s. 107) gibi ifadeleri bulunmaktadır. Bu konu hakkında ayrıca bkz. Weber, 2011, s. 32-33; Morrison, 1995, s. 267; Morrison, 1990, s. 98.

⁸² Bu nedenle Weber iki tür anlamadan söz eder: *Doğrudan anlama* ve *açıklayıcı anlama*. Bu bağlamda gözlem, *doğrudan anlama* ile ilgili iken, *açıklayıcı anlama* (gerçek manayı anlama) olayın mana bütünlüğüne nüfuz etmeyi gerektirir. Weber’e göre ikincisi olmadan anlama tam olarak gerçekleşmiş olmaz. Bkz. Weber, 2011, s. 17-29.

⁸³ Weber, 2012, s. 99; Weber, 1949, s. 72.

arasındaki nedensel ilişkilerin ifade edildiği birtakım yasalardan (veya düzenliliklerden) da söz eder⁸⁴ fakat bu yasalar, Weber'in sosyolojisinde, Durkheim'da olduğu gibi bilimin bir "amacı" olmayıp, tekil gerçekliklerin anlaşılmasında "araç" işlevi gören bir takım genellemelerdir.⁸⁵ Ayrıca, Weber'in sözünü ettiği bu yasalar, -yine Durkheim'da olduğu gibi- ontolojik varlığa sahip değildirler⁸⁶ ve bunlar, fenomenler arasındaki determinist bir ilişkiyi de kastetmezler.⁸⁷ Bunlar, daha çok araştırmacının ele aldığı tekil gerçekliği açıklamasında işine yarayacak olan araçlardır. Örneğin ideal tipler böyledir. İdeal tipler, doğa yasaları gibi keşfedilme yoluyla ulaşılmış kesinlik bildiren evrensel kanunlar olmayıp, sosyoloğun belli bir perspektiften yola çıkarak rasyonel bir şekilde soyutlama yoluyla oluşturduğu zihinsel inşalardır.⁸⁸

Durkheim ile Weber'in epistemolojik yaklaşımlarının farklılığı, onların sosyolojik açıklamada tercih ettikleri kavramlarda da kendini belli eder. Bu bağlamda Durkheim daha çok genel ve betimsel kavramlar kullanırken, Weber, ideal tip, diğer bir ifadeyle, "saf tip" kavramlar kullanmasıyla ünlüdür. Bu bağlamda, kişisellikten uzak olan genel kavramlar, toplumsal anlamda ortak tasarımlardır⁸⁹ ve *genel bağlantıları* yakalamaya uygundur.⁹⁰ "Bir veya daha fazla bakış açısının tek yanlı olarak vurgulanması"⁹¹ yoluyla oluşturulan ideal tipler ise biricik bağlamları yakalamak ve analiz etmekle ilgilidirler.⁹² Durkheim'ın bilimsel çalışma açısından oldukça önemli gördüğü genel kavramlar, Weber için, aynı derecede değerli değildir. Çünkü, Weber'e göre, bilimin ideali, empirik gerçekliği yasalara indirgemek olamaz.⁹³ Weber için, sosyal bilimsel ilginin kalkış noktası, -daha önce de belirttiğimiz gibi-, kültürel

⁸⁴ Yasalar hakkında bkz. Weber, a.g.e., s. 104-107.

⁸⁵ Bu bağlamda Weber, "Bir 'kültürel fenomenin' -bir 'tarihsel tekil'in- ele alındığı her durumda, *nedensel yasaların bilgisi, araştırmanın amacı değil sadece bir araçtır*. O, bir fenomenin (kültürel bakımdan anlamlı olan bir tekilliğin) ilgili bileşenlerinin somut nedenlerine dönük nedensel isnadı kolaylaştırır ve mümkün kılar" demektedir. (Weber, a.g.e., s. 106).

⁸⁶ Weber şöyle demektedir: "Oysa burada söz konusu olan, 'şeyler' arasındaki 'gerçek' karşılıklı-bağlantılar değildir; muhtelif bilimlerin alanını tanımlayan problemler arasındaki *kavramsal karşılıklı bağlantılardır*. Yeni problemlerin yeni yöntemlerle izlendiği ve doğruların bu münasebetle keşfedildiği yerde, kayda değer yeni bakış açılarına kapı açan yeni bir 'bilim' ortaya çıkar." (Weber, a.g.e., s. 94). Benzer bir açıklama için bkz. Weber, a.g.e., s. 90.

⁸⁷ Bkz. Ringer, 2003, s. 115; Özlem, 2001, s. 103.

⁸⁸ İdeal tipler hakkında bkz. Weber, 2011, s. 40; Weber, 2012, s. 69,70, 117-135.

⁸⁹ Raymond Aron, *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, Çev. Korkmaz Alemdar, 8. Baskı, İstanbul, Kırmızı Yayınları, 2010, s. 258.

⁹⁰ Jensen, 2012, s. 81.

⁹¹ Weber, 2012, s. 117.

⁹² Jensen, 2012, s. 81.

⁹³ Weber, 2012, s. 107.

hayatımızın gerçek, yani somut, tekil olarak yapılanmış oluşumdur.⁹⁴ Dolayısıyla, Weber'in sosyolojisinde genel kavramlar, Durkheim'da olduğu gibi merkezi bir yer işgal etmezler.

Değer tarafsızlığı hususunda, hatırlanacağı gibi Durkheim, olgulara saf bir giriş yapmanın ve dolayısıyla tamamen nesnel bilgi elde etmenin mümkün olduğunu ima etmekteydi. Weber'in yeni-Kantçı yaklaşımında ise mutlak bir objektiflik imkânsızdır: "...sosyal fenomenler"e yönelik, (bunların açıklayıcı amaçlarından dolayı, açıktan ya da zımnen, bilinçli ya da bilinçsiz bir biçimde seçildiği, analiz ve organize edildiği) özel ve "tek-yanlı" bakış açılarından azade, yani mutlak anlamıyla "nesnel" hiçbir bilimsel analiz söz konusu değildir."⁹⁵ Böyle olmakla birlikte, Weber, araştırmacının yine de mümkün olduğunca kişisel değer yargılarını ve ideolojilerini araştırmasına karıştırmamak için çaba göstermesi gerektiğini savunur. Yani, ona göre, başlangıcında kültürel ilgileri tarafından yönlendirilse de araştırmacı, araştırmanın sonraki safhalarında tarafsız bir tutum sergilemeye elinden geldiğince gayret göstermelidir.⁹⁶ Weber için, her şeye rağmen "bilimde evrenselliğe ulaşmak" bir idealdir ve metodolojik olarak doğru bir yaklaşımda üretilen bilimsel bilginin genel geçer olması gerekir.⁹⁷

Diğer taraftan "olan"ı "olması gereken" olarak gören ve bunların arasında bir anlamada köprü kuran Durkheim'ın aksine Weber, "olan" ile "olması gereken" arasında *mantıksal bir ayırım* olduğunu kabul eder ve bunların arasında bir anlamda "uçurum" olduğunu varsayar. Olan ve olması gereken arasındaki bu uçurum, doğal olarak, empirik analizlerden değer yargılarının türetilmesi diye bir şeyi imkansız kılmaktadır.⁹⁸ Nitekim Weber, birçok defa empirik bilimin değer yargısı anlamında bir yol gösterici olmadığını vurgulamaktadır. Bu bağlamda o, ilgili makalelerinde⁹⁹, empirik araçlarla estetik değerlendirmeye ulaşılamayacağı,¹⁰⁰ değer yargılarının çürütülemez olduğu¹⁰¹; empirik bilim olan sosyal bilimlerin kişiyi seçim yapma zahmetinden kurtaramayacağı¹⁰² ve bilimin, pratik problemlerin çözümü için bilimsel anlamda geçerli bir ilke tesis edemeyeceği¹⁰³ gibi görüşler ortaya koymakta ve şu açık ifadeleri kullanmaktadır: "*Empirik bir bilim, hiçbir kişiye, ne yapması gerektiğini söyleyemez; daha ziyade,*

⁹⁴ A.g.e., s. 101.

⁹⁵ A.g.e., s. 98-99.

⁹⁶ Bkz. Ringer, 2003, s. 163; Stephen Kalberg, *Max Weber'i Anlamak*, Çev. Bedri Gencer, Ankara, Lotus Yayınevi, 2009, s. 47.

⁹⁷ Weber, 2012, s. 85.

⁹⁸ Jensen, 2012, s. 39.

⁹⁹ Sosyoloji ve İktisatta 'Etik Tarafsızlık'ın Anlamı" ve "Sosyal Bilimde ve Sosyal Politikada 'Nesnellik'". (Weber, 2012b, s. 25-142).

¹⁰⁰ Weber, 2012, s.55.

¹⁰¹ A.g.e., s. 64-65.

¹⁰² A.g.e., s. 44.

¹⁰³ A.g.e., s.83.

ne yapabileceğini ve belirli koşullar altında ne yapmayı umabileceğini söyler".¹⁰⁴ Weber'in değer yargıları hususunda hassasiyetle karşı olduğu nokta, değer yargıları alanına ait tartışmaların bilimmiş gibi sunulması ve değer yargıları ile bilimin karıştırılmasıdır. Yoksa bilim insanının birtakım değer yargılarına sahip olması veya bu yargıları açık etmesi değildir. Zira Weber, bilim adamının değer yargılarını ifade edebilme olanağının elinden alınmasının asla düşünülemediğini belirtmektedir.¹⁰⁵ Ona göre yapılması gereken, değer yargıları hususunda bilim insanının kendisini ve okurlarını sürekli uyanık tutmasıdır. Diğer bir ifadeyle, bilim insanı ileri sürdüğü argümanların tam olarak nerede analitik anlamaya nerede duygulanımlara başvurduğunu aşıkarak kılmalıdır. Önemli olan budur. Yoksa Weber'e göre, "*ahlaki kayıtsızlık tutumu ile bilimsel 'nesnellik' arasında hiçbir bağlantı yoktur*".¹⁰⁶ Yani Weber, bilim insanından beklenen şeyin, değer yargısına sahip olmamak veya aşırılıklardan kaçınarak ortada bir tutum sergilemek olmadığını, zira bilimsel nesnellüğün bunlarla bir alakası olmadığını düşünmektedir.¹⁰⁷

Durkheim'ın toplumsal ontolojik görüşleri onu metodolojik açıdan *toplumcu* bir çizgiye yöneltirken, Weber'in yaklaşımı, onu, *metodolojik bireyciliğe*¹⁰⁸ götürmüştür. Hatırlanacağı gibi, Weber'in toplumsal ontolojik yaklaşımı nominalistti. Yani Weber, gerçekliğin somut ve tekil bireylerden oluştuğunu, soyut ve kolektif kavramların ontolojik bir varlığının olmadığını, bunların gerçekte birey eylemlerinden başka bir şeyi kastetmediğini düşünmekteydi. Durkheim sosyolojisinde toplum ve toplumsal olgular ön plandayken, Weber'in sosyolojisinde, birey ve onun anlam içeren eylemlerinin ön planda olduğundan daha önce söz etmiştik. Bu bağlamda, bakıldığı zaman Durkheim başlangıç kavramı olarak "toplumsal olgu"yu kullanırken, Weber'in daha ziyade "toplumsal eylem"i tercih ettiği¹⁰⁹ görülür. Nitekim Weber sosyolojiyi, "*toplumsal eylemi, yorumsal olarak anlamakla ve dolayısıyla onun seyrinin ve sonuçlarının nedensel açıklamasıyla ilgilenen bir bilim*"¹¹⁰ olarak tanımlar. Tanımdan da anlaşıldığı gibi, Weber'e göre, toplumsal analizin temel ünitesi birey davranışıdır. Birey davranışı, birey ve toplumun her ikisinin mahalli olarak sosyolojinin konusudur. Bundan dolayı, bütün toplumsal kurumlar, gruplar ve sınıflar, sosyal fenomenin analizi için kullanışlı araçlar olarak hizmet eden

¹⁰⁴ A.g.e., s. 80.

¹⁰⁵ A.g.e., s. 86.

¹⁰⁶ A.g.e., s. 87.

¹⁰⁷ A.g.e., s. 87.

¹⁰⁸ Metodolojik bireycilik hakkında bkz. Vefa Saygın Öğütle, *Metodolojik Bireyciliğin Eleştirisi*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2013, s. 11. Daniel Little, *Varieties of Social Explanation*, Boulder-San Francisco-Oxford, Westview Press, 1991, s. 183; Benton, Craib, 2012, s. 118-119.

¹⁰⁹ Münch, 2004, s. 85.

¹¹⁰ Weber, 2012a, s.112.

inşalar olarak görülür.¹¹¹ Diğer bir ifadeyle, Weber'e göre, empirik kaldığı sürece sosyolojinin yönelebileceği, doğrudan ele alabileceği nesne, gözlemlenebilir insan eylemidir.¹¹² Weber, devlet, kooperatif, şirket, vakıf gibi birey üstü toplumsal teşekküllerin ise yorumcu sosyoloji tarafından "sadece tekil bireylerin belirli edimlerinin sonuçları ve örgütsel biçimleri olarak ele alınması" gerektiğini savunur.¹¹³ Diğer bir ifadeyle, kolektiviteler, birey davranışlarından çıkarılmak zorundadır.¹¹⁴ Dolayısıyla da Weber'e göre, kolektif varlıkların sosyolojik açıklaması, prensipte birey düzeyinde yürütülmeli veya birey düzeyine geri götürülmelidir.¹¹⁵ "Sosyoloji için, "devlet", "kooperatif birlikler", "feodalizm" ve benzeri kavramlar müşterek eylemin belirli türlerinin kategorilerini tayin ederler; ve ondan dolayı sosyolojinin görevi, onları anlaşılabilen eyleme, istisnasız katılımcı bireylerin eylemine geri götürmektir."¹¹⁶

Durkheim için sosyolojik açıklamanın iki ayağını *işlevsel ve nedensel açıklama* oluştururken, Weber için söz konusu ayaklar *anlama ve nedensel açıklama*'dan oluşur. Yani Weber, –Durkheim'la ortak olarak-, sosyal bilimsel çalışmada *nedensel açıklamanın* gerekliliğine inanırken, –Durkheim'dan farklı olarak-, *yorumlayıcı anlamayı* önerir. Yorumlayıcı anlama, doğa bilimlerinde olmayan açıklayıcı imkanları sunan bir yöntem olarak¹¹⁷ sosyolojik bilgiye özgüdür.¹¹⁸ Weber şöyle der: "Sosyolojinin vazifesi işte tam bu noktada başlamaktadır. Zira biz ("organizmaların" aksine) "toplumsal teşekküller" söz konusu olduğunda sadece işlevsel bağı ve kuralları (kanunlar) tespit etmekle kalmayıp onun da ötesine geçerek bütün fenni ilimlerin gücünü aşan ilave bir şey yapabileme imkanına sahibiz. Bu ilave şey, teşekküllere katılan fertlerin tek tek sergilediği davranışları anlayabilmektir."¹¹⁹ Weber'e göre anlamamanın sunduğu bu ilave katkının bir bedeli vardır; o da, sosyal bilimlerin bulgularının daha az tam ve daha az kesin olmasıdır.¹²⁰

Weber'e göre *anlama* dört türdür: *rasyonel, hissi-empatik, doğrudan ve açıklayıcı*. Doğrudan anlama, davranışın yorum gerek duyulmadan anında anlaşılmasıdır ve rasyonel veya hissi-empatik nitelikli olabilir. Açıklayıcı anlama,

¹¹¹ Bendix, 1946, s. 518.

¹¹² Özlem, 2001, s. 121.

¹¹³ Ted Benton, *Sosyolojinin Felsefi Kökenleri*, Çev. Ümit Tatlıcan, İstanbul, Küre Yayınları, 2009, s. 148

¹¹⁴ Bendix, 1946, s. 519.

¹¹⁵ Jensen, 2012, s. 51.

¹¹⁶ Max Weber, *Collected Methodological Writings*, Edited by Hans Henrik Bruun and Sam Whimster, Translated by Hans Henrik Bruun, London and New York, Routledges, 2012, s. 281.

¹¹⁷ Giddens, 2009, s. 243.

¹¹⁸ Weber, 2011, s. 33.

¹¹⁹ Weber, 2011, s. 32.

¹²⁰ Giddens, 2009, s. 243.

doğrudan anlaşılabilir davranışın bir anlam bağlamına yerleştirilmesidir. Anlama ve nedensel açıklama, Weber’de, “nedensel yorumlama” olarak birleşir. Seyri ile saiki arasında ilişki kurularak davranışın bir bütünlük içinde kavranması anlamına gelen nedensel yorumlama, “anlama” ve “nedensel açıklama”nın her ikisini de gerektiren bir işlemdir.¹²¹ Weber’e göre iki tür nedensellik vardır: tarihsel ve sosyolojik nedensellik. Tarihsel nedensellik biricik ve benzersiz olanı açıklamayı amaçladığı için genellemelere ulaşmayı amaçlamazken, sosyolojik nedensellikte, insan davranışlarının düzenliliği ve öngörülebilirliği hakkında genellemelere ulaşmak hedeflenir.¹²² Bu bağlamda tarihçi, nomolojik bilgi hususunda sosyolojiden yardım alır.¹²³ Weber, tekil bir neden ile somut bir sonuç arasında ilişkinin nasıl kurulacağı hususunda “karşı-olgusal analiz”den söz eder. Karşı-olgusal analiz, somut bir sonucun ortaya çıkmasında etkili olan faktörlerden birinin veya birkaçının farklı olması durumunda sonucun aynı olup olmayacağına dair zihinsel sorgulama anlamına gelir.¹²⁴ Weber şöyle der: “Gerçek nedensel karşılıklı-ilişkilere nüfuz etmek için, gerçek olmayanlarını inşa ederiz.”¹²⁵ Weber’e göre bu zihinsel işlemler yoluyla bir sonucun müsait kılınma derecesini hesaplamak mümkündür. Weber neden ile sonuç arasında ilişki kurmaya yönelik bu zihinsel süreçleri “yalıtma, genelleştirme ve olasılık yargılarının inşası” olarak ifade eder.¹²⁶ Fakat Weber için, sosyolojik genellemeler ve olasılık yargıları, bir neden ile bir sonuç arasında zorunlu bir ilişkiyi değil, yalnızca *yaklaşık nedensellik veya olasılıklı nedenselliği* kasteder.¹²⁷

Durkheim’ın reddettiği birey düzeyinde gerçekleştirilen motivasyonel *anlamayı* sosyolojisinin merkezine yerleştiren Weber, Durkheim’ın önemle vurguladığı işlevsel açıklama konusunda o kadar dışlayıcı değildir; fakat onu, Durkheim kadar da önemli görmez. Bu bağlamda Weber, işlevsel analizi, yalnızca bir başlangıç yönelimi olarak kabul eder.¹²⁸ Weber’e göre, sosyolojik analiz, doğa bilimlerinin düzeyi olan işlevsel ilişkilerin ve benzerliklerin gösterilmesiyle başlar fakat bu düzeyde kalmaz. Weber’e göre, araştırmacının nedensel ifadelerin ve işlevsel ilişkilerin ötesine gidebilme ve anlamaya yönelik sorduğu bireysel üyelerin ve katılımcıların motivlerine dair soru, doğa bilimlerini ve sosyal bilimler arasındaki biricik ayrımdır. Nedensel bağlantıların kanıtlanması doğa ve toplum

¹²¹ Weber, 2011, s. 17-28.

¹²² Bendix, 1946, s. 522; Özlem, 2001, s. 108.

¹²³ Bendix, 1946, s. 522.

¹²⁴ Karşı olgusal analiz hakkında bkz. Weber, 2012, s. 218; Jensen, 2012, s. 65; Ringer, 2003, s. 92; Gerhard Wagner & Heinz Zipprian, “The Problem of Reference in Max Weber’s Theory of Casual Explanation”, *Human Studies*, 1986, Vol. 9, pp 21-42, s. 278-279.

¹²⁵ Weber, 2012, s. 218.

¹²⁶ Bkz. Weber, a.g.e., s. 209, 216; Ringer, 2003, s. 92.

¹²⁷ Özlem, 2001, s. 112.

¹²⁸ Reinhard Bendix, “Two Sociological Traditions”, *Scholarship and Partisanship: Essays on Max Weber*, (Edit. By Reinhard Bendix and Guenther Roth), University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, 1971, pp. 282-298, s. 291.

bilimlerinin her ikisinde de kanıtlamanın aynı mantıksal şemasını içerse de, yorumun nedensel yeterliliği kurulurken, anlam düzeyinde yeterlilik kurulması için *Anlama (Verstehen)* sosyolojisi zorunludur. Doğa bilimleri ve sosyal bilimler arasındaki temel ayrımlardan biri bunu yapabilme kabiliyetidir. Doğa bilimlerinde yalnızca işlevsel ilişkiler ve benzerlikler gösterilebilir. Doğa bilimlerinde örneğin atomların, moleküllerin ve benzerlerinin hareketleri hakkında yalnızca gözlem yapılabilir veya bu hareketlerde bulunan benzerlikleri ortaya çıkarılabilir; fakat bunlar, Weber'in söylediği anlamda "anlaşılamaz". Sosyal bilimlerde ise fonksiyonel ilişkilerin ve benzerliklerin gösterilmesinin ötesine giderek, aktörlerin sübjektif niyetlerini ve eylemlerini anlayabiliriz. Bu, fonksiyonel analizin sosyolog için faydalı ve önemli olmadığı anlamına gelmediği gibi sosyolojik analizin durma noktası da değildir. Weber, fonksiyonel görüşün, geçici yönelim ve var olan bir fenomeni açıklamak için anlamının önemli olduğu sosyal eylem sürecinin ne olduğunun belirlenmesinde işe yarar olduğunu kabul eder.¹²⁹

Durkheim ve Weber, sosyoloji bilimi açısından "nedensel açıklama"nın gerekliliği üzerinde hemfikir olsalar da bunun ne anlama geldiği hususunda farklılaşmaktadırlar. Bu bağlamda, Durkheim'in "neden" kavramına yüklediği anlamın "koşullandırma" benzeri bir içerik taşıdığını söylemek mümkündür. Örneğin o, toplumsal değişimin gerçekleşmesi noktasında harekete geçirici iç eğilimlerden veya güdülerden söz edilebileceğini fakat böyle bir hipotezin nedensel bir açıklama sunmayacağını belirtmektedir. Çünkü neden, "verili" bir şeyken, "iç eğilim", "verili" bir şey değil, sadece kendisine atfedilen sonuçlar uyarınca oluşturulmuş zihinsel bir inşadır. Yani Durkheim, toplumsal ilerlemenin böyle bir "iç eğilim" ile açıklandığında olgular arasında "nedensellik" ilişkisi kurulmuş olmayacağını, dolayısıyla böyle bir açıklamanın "bilimsel" olmayacağını ifade etmektedir.¹³⁰ Diğer bir ifadeyle, Durkheim'a göre, böyle güdüler veya eğilimler üzerinden yapılan açıklamalar, eninde sonunda birey psikolojisinden hareket eden açıklamalardır. Dolayısıyla bu tür açıklamalar, ne "nedensel" ne de "bilimsel" değildir. Ona göre yapılması gereken, toplumsal olguların nedenlerini yine başka toplumsal olgularda aramaktır.

Weber'e geldiğimizde ise "neden" kavramına dair böyle bir sınırlandırmaya rastlamayız. Ona göre nedenler sonsuzdur: "*Sonuçtan hareketle oluşturulmuş nedensel zincirin geriye doğru neden olduğu tüm durumların tesis ettiği bütünlük, somut sonucun gerçekleşmesini sağlayacak belirli bir biçimde 'bir*

¹²⁹ Carl A. Taube, "The Science of Sociology and Its Methodology: Durkheim and Weber Compared", *The Kansas Journal of Sociology*, Vol. 2, No. 4, 1966, pp. 145-152, s. 150-151.

¹³⁰ Durkheim, 2010, s. 222. Durkheim ve Weber'de "nedensellik" kavramının aynı olmadığı hakkında bkz. Charles Ragin & David Zaret, "Theory and Method in Comparative Research: Two Strategies", *Social Forces*, Vol. 61, No. 3 (Mar., 1983), pp. 731-754.

arada etkide bulunmuştur”¹³¹. Başka bir anlatımla, sonucun meydana gelmesi, nedensel olarak işleyen her empirik bilim açısından, sadece belirli bir anın değil ama “sonsuzluğun” sonucudur.¹³² Bu bağlamda, örneğin, Weber’e göre Protestan etik, kapitalizmin yükselişinin tek nedeni değildir, fakat nedenlerden birisidir. Diğer neden ise -Marxçı okul tarafından vurgulanan- ekonomik faktörlerdir. Weber’in göstermeye çalıştığı şey, ekonomik faktörlerin kapitalizm fenomeninin yeterli bir açıklamasını oluşturmadığı zira ideolojik faktörlerin de rol oynadığı şeklindedir. Daha doğru bir ifadeyle, sonucun ortaya çıkmasını sağlayabilecek birçok etkenin bir araya gelmesi durumunda ideolojik faktörler rol oynar. Weber’e göre, bir neden veya nedenler, sosyal, ekonomik veya politik olabilir ve bu, bir ya/ya da durumu değildir.¹³³ Dolayısıyla Weber, bir nedensel çoğulcudur.¹³⁴ Durkheim ise, hatırlanacağı gibi, ‘bir sonucun yalnızca bir tek nedeni olabileceği’ görüşünü savunmaktaydı. Diğer bir ifadeyle, Durkheim’a göre, sonuçların çokluğu kadar nedenler vardır. Örneğin, intiharın birçok nedeni değil, bir çok türü vardır ve her neden farklı bir intihar türüne yol açar.

Sonuç olarak, metodolojik bireyci bir yaklaşıma sahip olan Weber ile metodolojik toplumcu bir tutumla hareket eden Durkheim’ın benimsedikleri sosyolojik açıklama türlerinin birbirinden -söz konusu yaklaşımlarıyla aynı doğrultuda olarak- farklılaştığı görülmektedir. Sosyologların birbirlerinin yaklaşımlarına ne kadar açık olabilecekleri hususunda ise, Weber’in Durkheim’ın işlevsel açıklamalarını kullanmasının, Durkheim’ın Weberin niyetel açıklamalarını benimsemesinden daha muhtemel görüldüğünü¹³⁵ söylemek mümkündür. Çünkü, Durkheim amaç ve niyetler temelinde yapılan açıklamaları sosyoloji dışı sayarken, Weber, işlevsel açıklamaları dışarıda bırakmaz, bilakis onların nedensel analizdeki yerini kabul eder. Diğer taraftan, Durkheim sosyolojik nedenleri toplumsal olgulara geri götürülebilirlerle sınırlarken, Weber, böyle sınırlandırmada bulunmaz. Bu bulgulardan yola çıkarak diyebiliriz ki Weber, sosyolojik açıklama hususunda, Durkheim’la kıyaslandığında daha geniş bir yelpazede hareket imkânı sunan kapsayıcı bir yaklaşım ortaya koymaktadır.

Sonuç

Sosyolojinin iki önemli ismi Emile Durkheim ve Max Weber’in sosyolojik görüşlerinin ‘paradigmatik’ bağlamda ele alınıp karşılaştırıldığı bu çalışmada ulaşılan bulgular aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

¹³¹ Weber, 2012, s. 220.

¹³² A.g.e., s. 220.

¹³³ Taube, 1966, s. 148-149.

¹³⁴ Julien Freund, “Max Weber Zamanında Alman Sosyolojisi”, Çev. Kubilay Tuncer, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, Editörler: Tom Bottomore, Robert Nisbet, (Yayına Hazırlayanlar: Mete Tunçay, Aydın Uğur), 2. Baskı, İstanbul, Kırmızı Yayınları, 2010, s. 196.

¹³⁵ Jensen, 2012, s. 68.

Tablo 1: Durkheim ve Weber'in sosyolojik görüşleri hakkında paradigmatik bir karşılaştırma¹³⁶

Paradigmanın Boyutları	Durkheim	Weber
Sosyal Ontoloji	Düzen Algısı	Kaos Algısı
İnsan Doğası	Bir "İmkânsızlık" Olarak Özgürlük	Bir "İhtimal" Olarak Özgürlük
Epistemoloji	Tümevarımcılık	Yeni-Kantçılık
Doğa Bilimleri ve Sosyal Bilimler	Bir Doğa Bilimi Olarak Sosyoloji	Özgün Bir Bilim Olarak Sosyoloji
Bilim ve Değer İlişkisi	"Olan" ile "Olmayı Gereken" Arasında Köprü	"Olan" ile "Olmayı Gereken" Arasında Uçurum
Açıklama Türleri I	Metodolojik Toplumculuk	Metodolojik Bireycilik
Açıklama Türleri II	İşlevsel Açıklama ve Nedensel Açıklama	Anlama ve Nedensel Açıklama
Kavram Oluşumu	Genel Kavramlar	İdeal Tipler
Yasalar	"Amaç" Olarak Yasalar	"Araç" Olarak Yasalar

Tabloya bakıldığında, Weber ve Durkheim'da ortak olarak tek bir kavram göze çarpmaktadır: "Nedensel açıklama". O halde, her iki sosyoloğun da önemle üzerinde durduğu "nedensel açıklama"nın iki metodoloji arasında herhangi bir örtüşme veya yakınlaşmaya yol açtığını söyleyebilir miyiz? Bu araştırmanın sonucuna göre hayır, çünkü hatırlanacağı gibi her iki sosyolog, nedensel açıklamayı, kendi yaklaşımları açısından farklı anlamda ve konumda kullanırlar. Toplumda da doğada olduğu gibi yasalar olduğuna ve sosyoloğun bu yasaları bir doğa bilimci gibi keşfetmeyi amaçlaması gerektiğine inanan Durkheim, nedensel açıklamayı, kendi pozitivist yaklaşımı çerçevesine oturturken, toplumsal dünyanın özünde kaotik olduğuna inanan ve toplumsal istikrarı bireylerin zihninde oluşmuş bir düzen bilincine bağlayan Weber, onu, kendi yeni-Kantçı bakış açısı ile değerlendirir. Bu bağlamda, örneğin, her iki sosyolog "karşılaştırma" yöntemini de kullanır. Fakat onların bu yöntemi kullanım amaç ve biçimleri farklıdır. Farklı tür açıklama ve farklı derecede genellemeleri, Durkheim değişken-temelli (variable-based) çalışma üretmek için Weber ise durum-temelli

¹³⁶ Tablo, Jensen (2012)'den faydalanılmakla beraber, bu çalışmada işlenen konulara ve onların işleniş biçimlerine göre gerekli değişiklik ve eklemeler yapılarak tarafımızdan oluşturulmuştur.

(case-based) çalışma üretmek için kullanır. Weber'in durum-temelli stratejisi açıklama ve genelleştirme üretir fakat bu, Durkheim'in değişken-temelli stratejisi gibi değildir. Weber'de açıklama, 'işlevsel' değil 'genetik'tir ve genellemeler, soyut olarak 'tarih dışı' değil, tarihsel olarak 'somut'tur.¹³⁷ Genellemeler, diğer bir ifade ile, doğa bilimlerinde olduğu gibi zaman ve mekan üstü "evrensel yasa"ları kasetmez ve Durkheim'in yaklaşımında olduğu gibi "determinist" bir ilişkiyi değil "olumsal" bir ilişkiyi anlatır.

Diğer taraftan, Weber için, *yasalar*, bilimsel bir çalışmada -Durkheim'da olduğu gibi- "amaç" değil yalnızca "araç"tır. Weber'de bilimin amacı, somut gerçekliği anlamaktır ve yasalar (veya düzenlilik bildiren genellemeler), bu amaca ulaşma noktasında sosyoloğun kullandığı araçlardır. Diğer bir ifadeyle, soyut genellemeler, tarihsel yapıların genetik açıklamalarına bir ön hazırlık olarak yalnızca *yardımcı* bir rol oynarlar.¹³⁸ Dolayısıyla, Weber'de araştırmanın odak noktası, Durkheim'da olduğu gibi soyut değişkenler değil, somut durumlardır.

Sonuç itibariyle, bu çalışmada, -paradigmatik yönelimlerinin farklılığından dolayı- Durkheim ve Weber'in metodolojik yaklaşımlarında kayda değer herhangi bir ortak noktanın bulunmadığı fikrine ulaşılmıştır. Bu bağlamda, her iki metodolojik yaklaşımda da ortak olarak bulunan bazı unsurların (nedensel açıklama ve karşılaştırma gibi), ait oldukları paradigma bağlamında anlam kazandıklarından ve farklı bilişsel hedefler doğrultusunda kullanıldıklarından sosyologlar arasında herhangi bir yakınlaşmaya yol açmadığı görülmüştür. Bu konuda, "metodolojik prosedürlerin, ne kadar dar bir şekilde oluşturulduğuna bakılmaksızın, teorik ilgileri ve sorumlulukları takip ettiklerini ve bu sorumlulukların, tabiatı gereği özsel ve epistemolojik olduğunu"¹³⁹ savunan Ragin ve Zaret de bizimle benzer bir sonuca ulaşmıştır. Onlara göre de Durkheim ve Weber'in pozisyonları arasında, onların metodolojik farklılıklarının bir çözümünü içerebilecek orta bir nokta bulunmamaktadır. Onlara göre iki strateji, (i) analizin birliği, (ii) nedensellik kavramı, (iii) yeterli açıklama, (iv) analizin mantığı ile ilgili olarak ne örtüşür ne de yakınlaşır değildir.¹⁴⁰

Bu arada, sosyologların metodolojik yaklaşımları arasında herhangi bir örtüşme veya yakınlaşma olmadığı düşüncesinin, onların kendi metodolojik prosedürlerine daima sadık kalıp kalmadıkları fikriyle karıştırılmaması gerektiğini belirtmeliyiz. Nitekim sosyologların uygulamalı çalışmalarında kendi

¹³⁷ Charles Ragin & David Zaret, "Theory and Method in Comparative Research: Two Strategies", *Social Forces*, Vol. 61, No. 3 (Mar., 1983), pp. 731-754, İnternet Erişim: www.jstor.org/stable/2578132 (7.3.2017), s. 740.

¹³⁸ Ragin & Zaret, 1983, s. 742.

¹³⁹ Ragin & Zaret, 1983, s. 748.

¹⁴⁰ Ragin & Zaret, 1983, pp. 749.

metodolojik ilkelerini bazı hususlarda hayata geçirememiş olmaları,¹⁴¹ onların karşı paradigmaya yaklaşmış olabilecekleri fikrini¹⁴², bu fikir de Durkheim ve Weber'in metodolojileri arasında benzerlikler olabilir mi sorusunu akla getirebilir. Böyle bir düşünce, bizim çalışmamızın kapsam ve sınırları dahilinde bakıldığında gerçeğe uygun bir saptama olmayacaktır. Zira sahaya inmenin getirdiği zorluklar karşısında sosyologların birtakım ilkeleri ihmal etmesi veya uygulayamaması, onları karşı paradigmanın safına yaklaştırmak zorunda değildir. Ayrıca, sosyologlar açısından karşı paradigmaya kısmî bir yaklaşma söz konusu olsa bile bu, özelden Durkheim ve Weber'in metodolojilerinde bir yaklaşma olduğu anlamına da gelmez. En azından araştırmamız sonucunda ulaştığımız bulgular göstermektedir ki Durkheim ve Weber'in sosyolojileri, paradigmatik açıdan uzlaşmaz bir biçimde birbirinden farklı ve birbiriyle uyumsuzdurlar.

Kaynakça

Alpert, H., (1961) *Emile Durkheim and His Sociology*, Newyork: Russell & Russell Inc.

Aron, R., (2010) *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, Çev. K. Alemdar, 8. Baskı, İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Arslan, H., (2007) *Epistemik Cemaat*, 2. Basım, İstanbul: Paradigma Yayınları.

Aydın, M., (2010) *Bilgi Sosyolojisi*, 2. Basım, İstanbul: Açılım Kitap.

Bendix, R., (1946) "Max Weber's Interpretation of Conduct and History", *American Journal of Sociology*, Vol. 51, No. 6, pp. 518-526. Published by: The University of Chicago PressStable. İnternet erişim: <http://www.jstor.org/stable/2770678> (23.11.2016).

¹⁴¹ Bu konuda ve bu çalışmada işlenen bütün konular hakkında detaylı bilgi için bkz. Zeynep Türkkkan, *Durkheim ve Weber: Paradigmatik Bağlamda Karşılaştırmalı İnceleme*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2017. (Yayınlanmamış Doktora Tezi),

¹⁴² Nitekim onlar hakkında böyle yorumlar yapılmıştır. Bu bağlamda örneğin, Weber'in pozitivist ve yorumlayıcı sosyolojiyi uzlaştırmaya çalıştığını kabul edenlerin sayısı az değildir. (Bkz. Ringer, 2003, s.1; Özlem, 2001, s. 64; Benton, 2009, s. 147; Parsons, 2015, s. 659). Durkheim'in da, -özellikle yaşamının sonlarına doğru- yorumlayıcı paradigmaya yaklaştığını iddia edenler olmuştur. Örneğin Parsons Durkheim'in görüşlerinde anti-pozitivist yaklaşımlarla bazı ortak noktalar tespit etmiştir. Parsons, Durkheim'dan 'toplumun yalnızca bireylerin zihinlerinde var olduğu'na dair bir ifadeyi alıntılıyarak, onun bu tutumunun Weber'in *verstehen* doktrinine çok yakın bir benzerliği temsil ettiğini de iddia etmektedir. Hatta o, Durkheim'in pozitivistin meşakkatlerinden kaçarken çok ileri gittiğini ve tamamen idealizmin tarafına geçtiğini söylemektedir. (Talcott Parsons, *Toplumsal Eylemin Yapısı*, Cilt 2: Max Weber, Çev. Nur Nirven, Ankara, Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 2015, s. 457-460).

Bendix, R., (1971) "Two Sociological Traditions", *Scholarship and Partisanship: Essays on Max Weber*, Ed. Reinhard Bendix and Guenther Roth, Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press., pp. 282-298.

Benton, T., (2009) *Sosyolojinin Felsefi Kökenleri*, Çev. Ü. Tatlıcan, İstanbul: Küre Yayınları.

Benton, T.,-Craib, I., (2012) *Sosyal Bilim Felsefesi*, Çev. Ü. Tatlıcan-B. Binay, 2. Basım, Ankara: Sentez Yayınları.

Berger, P. L., (1963) *Invitation to Sociology*, Great Britain: Penguin Books.

Bottomore, T., (1975) "Competing Paradigms in Macrosociology", *Annual Review of Sociology*, Vol. 1, 1975, pp.191-202, İnternet Erişim: <http://www.jstor.org/stable/2946044> (08.05.2015).

Burrell, G.-Morgan, G., (1979/1992) *Sociological Paradigms and Organisational Analysis*, United Kingdom: Ashgate.

Coenen-Huther, J., (2013) *Durkheim 'i Anlamak*, Çev. S. Akyüz, İstanbul: İletişim Yayınları.

Cohen, B. P., (2000). "Paradigms and Models", *Encyclopedia of Sociology*, Ed: Edgar F. Borgatta - Rhonda J. V. Montgomery, Second Edition, Macmillan Reference USA: An Imprint of The Gale Group, pp. 2023-2031.

Collins, R., (1974) "A sociology of Sociology. By Robert W. Friedrichs", *American Journal of Sociology*, Vol.79, No.5, pp. 1364-1367, published by University of Chicago Press. İnternet Erişim: www.jstor.org/stable/589735 (13.01.2015).

Coser, L. A., (2010) *Sosyolojik Düşüncenin Ustaları*, Çev. H. Hülür vd., Ankara: De ki Yayınları.

Dikeçligil, B., (2009) "Sosyal Bilimler Epistemolojisinde Sorunların Kaynağı: Ontolojiyi Unutmak", *Toplum Bilimleri Dergisi*, Cilt:1-3 Sayı:1-6, ss.47-67.

Doğan, N., (2012) *Alman Sosyoloji Geleneği*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Durkheim, E., (1982/2013) *The Rule of Social Sciences*, Ed. S. Lukes, Trans. W. D. Halls, USA, UK, Europe and Other Countries: Palgrave Macmillan.

Durkheim, E., (2010) *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*, Çev. C. Saraçoğlu, İstanbul: Bordo Siyah Yayınları.

Durkheim, E., (2011) *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*, Çev. F. Aydın, Ankara: Eski-Yeni Yayınları.

Effrat, A., (1973) "Power to the Paradigms: An Editorial Introduction", *Perspectives in Political Sociology*, Ed. A. Effrat, United States of America: MacMillan Publishing Company, pp. 3-33.

Freund, J., (1991) *Beşeri Bilim Teorileri*, Çev. B. Yediyıldız, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

- Freund, J., (2010) “Max Weber Zamanında Alman Sosyolojisi”, Çev. K. Tuncer, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, Ed. T. Bottomore-R. Nisbet, Yayına Haz. M. Tunçay, A. Uğur, 2. Baskı, İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Giddens, A., (1978) *Durkheim*, Great Britain: Fontana/Collins.
- Giddens, A., (1987) “Weber and Durkheim: Coincidence and Divergence”, *Max Weber and His Contemporaries*, Ed. W. J. Mommsen-J. Osterhammel, Allen & Unwin, London, pp.182-189.
- Giddens, A., (1996) *Max Weber Düşüncesinde Siyaset ve Sosyoloji*, Çev. A. Çiğdem, Ankara, Vadi Yayınları.
- Giddens, A., (2009) *Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori*, Çev. Ü. Tatlıcan, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Guba E. G.,-Lincoln Y. S. (1998) “Competing Paradigms in Qualitative Research”, *The Landscape of Qualitative Research*, Ed: N. K. Denzin & Y. S. Lincoln, United States of America: Sage Publications, pp. 195-220.
- Guba, G. E., (1990) “The Alternative Paradigm Dialog”, *The Paradigm Dialog*, Ed: E. G. Guba, United States of America: Sage Publications, pp.17-27.
- Halewood, M., (2014) *Rethinking the Social through Durkheim, Marx, Weber and Whitehead*, New York and London: Anthem Press.
- Hassard, J., (1999) *Sociology and Organization Theory*, New York: Cambridge University Press.
- Hughes, J. A.-Martin, Peter J.-Sharrock W. W., (1995) *Understanding Classical Sociology*, London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Jensen, H., (2012). *Weber and Durkheim: A Methodological Comparison*, London and New York: Routledge.
- Kalberg S., (2009) *Max Weber’i Anlamak*, Çev. B. Gencer, Ankara: Lotus Yayınevi.
- Kösemihal, N. Ş., (1971) *Durkheim Sosyolojisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kuhn, T. S., (2008) *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, Çev. N. Kuyaş, 8. Baskı, İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Marshall, G., (1999) *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev. O. Akınbay-D. Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Masterman, M., (1992) “Paradigmanın Doğası”, *Bilginin Gelişimi & Bilginin Gelişimiyle İlgili Teorilerin Eleştirisi*, Ed. Imre Lakatos-Alan Musgrave, Çev. H. Arslan, İstanbul: Paradigma Yayınları, pp. 70-110.
- Mazman, İ., (2009) “Max Weber and Emile Durkheim: A Comparative Analysis on the Theory of Social Order and The Methodological Approach to Understanding Society”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt X, Sayı 1, ss.67-84. İnternet Erişim <http://asosindex.com/cache/articles/article-1423867208.pdf> (25.4.2016).
- Maxwell, J. A., (2005) *Qualitative Research Design*, Second Edition, California: Sage Publications.

Mohseni, N. (1994) "The Nature of Human and Social World for Marx, Weber and Durkheim: A Hermeneutic Analysis", *Michigan Sociological Review*, No. 8, pp. 84-94, İnternet Erişim: <http://www.jstor.org/stable/40968984> (12.12.2016).

Morrison, K. L. (1990) "Social Life and External Regularity: A Comparative Analysis of the Investigate Methods of Durkheim and Weber", *International Journal of Comparative Sociology*, Volume XXXI-Numbers 1-2, January-April, pp. 93-103.

Morrison, K., (1995) *Marx, Durkheim, Weber*, London, California, New Delhi: Sage Publications.

Münch, R., (2004) "Max Weber and Emile Durkehim in Dialogue: Classical Views on Contemporary Problems", *The Dialogical Turn*, Ed. C. Camic-H. Joas, Lanham, Boulder, New York, Toronto, Oxford: Rowman & Littlefield Publishes, pp. 83-104.

Neuman, W. L. (2007) *Toplumsal Araştırma Yöntemleri*, Çev. S. Özge, İstanbul: Yayınodası Yayıncılık.

Öğütü, V. S. (2013) *Metodolojik Bireyciliğin Eleştirisi*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Özlem, D., (2001) *Max Weber'de Bilim ve Sosyoloji*, İstanbul: İnkılâp Yayınları.

Parsons, T., (2015) *Toplumsal Eylemin Yapısı Cilt 2: Max Weber*, Çev. N. Nirven, Ankara: Sakaraya Üniversitesi Kültür Yayınları.

Poloma, M. M. (1993) *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, Çev. Hayriye Erbaş, Ankara: Gündoğan Yayınları.

Ragin, C.- Zaret, D., (1983) "Theory and Method in Comparative Research: Two Strategies", *Social Forces*, Vol. 61, No. 3, pp. 731-754. Oxford University Press. İnternet Erişim www.jstor.org/stable/2578132 (7.3.2017).

Richter, R., (2012) *Sosyolojik Paradigmalar*, Çev. N. Doğan, İstanbul: Küre Yayınları.

Ringer, F., (2003) *Weber'in Metodolojisi*, Çev. M. Küçük, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Ritzer, G., (2012) *Modern Sosyoloji Kuramları*, Çev. H. Hülür, Ankara: De Ki Yayınları.

Ritzer, G., (2013) *Klasik Sosyoloji Kuramları*, Çev. H. Hülür, Ankara: De ki Yayınları.

Schatzki, T. R., (2003) "A New Societist Social Ontology", *Philosophy of the Social Sciences*, Vol. 33 No. 2, pp. 174-202. İnternet Erişim www.pos.sagepub.com (31.7. 2014)

Schroeder, R., (1996) *Max Weber ve Kültür Sosyolojisi*, Çev. M. Küçük, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Taube, C. A., (1966) "The Science of Sociology and Its Methodology: Durkheim and Weber Compared", *The Kansas Journal of Sociology*, Vol. 2, No.

4, pp. 145-152. Published by Social Thought and Research. İnternet Erişim <http://www.jstor.org/stable/23308493> (13.04.2016).

Türkkan, Z. (2017). *Durkheim ve Weber: Paradigmatik Bağlamda Karşılaştırmalı İnceleme*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Isparta, SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Wagner, G.-Zipprian, H., “The Problem of Reference in Max Weber’s Theory of Casual Explanation”, *Human Studies*, 1986, Vol. 9, pp 21-42. (Max Weber Critical Assessments 1, Ed. P. Hamilton, Vol. IV, London and Newyork: Routledge).

Wallace R. A.-Wolf A., (2004) *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, Çev. L. Elburuz- M. R. Ayas, İzmir: Punto Yayıncılık.

Walsh, D. F., (2012) “Özne/Nesne”, *Temel Sosyolojik Dikotomiler*, Ed. C. Jenks, Çev. İ. Çapcıoğlu, A. Korkmaz, Ankara: Birleşik Yayınevi.

Weber, M., (1949) *The Methodology of Social Sciences*, Trans. E. A. Shils & H. A. Finch, USA: Free Press.

Weber, M., (2011c) *Sosyolojinin Temel Kavramları*, Çev. M. Beyaztaş, İstanbul: Yarın Yayınları.

Weber, M., (2012b) *Sosyal Bilimlerin Metodolojisi*, Çev. V. S. Ögütü, İstanbul: Küre Yayınları.

Weber, M., (2012c) *Collected Methodological Writings*, Ed. H. H. Bruun-S. Whimster, Trans. H. H. Bruun, London and New York: Routledges.

www.tdk.gov.tr

www.tureng.com

www.seslisozluk.com

www.translate.google.com

